

Tuindorp Oostzaan

Cultuurhistorische verkenning

C 16-o66 Amsterdam | 2020

Inhoud

	Inleiding	3
1	Beleidskader	4
2	Historisch stedenbouwkundige analyse	5
	2.1 Prestedelijke Bebouwing	5
	2.2 Tuindorpen in Amsterdam	5
	2.3 Het belang van de tuin in de stedenbouwkundige ontwikkeling	7
	2.4 Tuindorp Oostzaan	11
	2.5 Terrasdorp	19
	2.6 Tuindorp Oostzaan-West	24
	2.7 Het Hogeland	28
3	Cultuurhistorisch betekenisvolle bebouwing, elementen en structuren	29
4	Conclusie en advies	32
	Bronnen en literatuur	35
	Bijlage I: Motivatie MSP-selectiecommissie	36
	Colofon	41

Inleiding

Stadsdeel Noord heeft in 2017 Monumenten en Archeologie (MenA) verzocht te adviseren over de bovengrondse cultuurhistorische waarden die bij het opstellen van het bestemmingsplan voor het plangebied Tuindorp Oostzaan van belang zijn. Dit heeft geresulteerd in een beknopte uiteenzetting van de ontstaansgeschiedenis en een overzicht van de in het gebied aanwezige bovengrondse cultuurhistorische waarden. In 2020 is deze CHV geactualiseerd op basis van voortschrijdend inzicht, onderzoek en beleid. Voor de ondergrondse cultuurhistorische waarden verwijzen we naar het Archeologisch Bureauonderzoek van MenA.

Bij cultuurhistorische waarden gaat het over sporen, objecten, patronen en structuren die zichtbaar of niet zichtbaar onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling. In veel gevallen bepalen deze cultuurhistorische waarden de identiteit van een plek of gebied en bieden ze aanknopingspunten voor toekomstige ontwikkelingen. Het is meestal niet nodig alle cultuurhistorische elementen aan te wijzen als beschermd monument of gezicht. Het is wel van belang dat cultuurhistorische waarden worden betrokken in de planvorming en worden meegewogen in de besluitvorming over de inrichting van een gebied.

Begrenzing plangebied Tuindorp Oostzaan

1 Beleidskader

Naar aanleiding van de Modernisering van de Monumentenwet en de wijziging van artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro, d.d.17 juni 2011, staatsblad 5 juli 2011, nr 339) dient per 1 januari 2012 bij het maken van bestemmingsplannen een beschrijving te worden opgenomen “van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden”.

In de toelichting van de Bro staat dat dit betekent dat gemeenten een analyse moeten verrichten van de cultuurhistorische waarden en daar conclusies aan verbinden die in een bestemmingsplan verankerd worden. Dit vermindert de noodzaak tot het aanwijzen van nieuwe beschermde monumenten omdat aan het belang van de cultuurhistorie dan waarde wordt toegekend via het proces van de ruimtelijke ordening.

Voor Amsterdam komt het verankeren van de cultuurhistorie in het proces van ruimtelijke ordening en transformatieopgaven ook aan bod in de Beleidsnota ‘Ruimte voor Geschiedenis’ (vastgesteld 13 april 2005), ‘Spiegel van de Stad, visie op het erfgoed van Amsterdam’ (vastgesteld 14 november 2011) en in ‘Erfgoed voor de stad, agenda voor het erfgoed in een groeiend Amsterdam’(vastgesteld 5 juli 2016) .

De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland is een geografische uitwerking van de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (besluit d.d.21 juni 2010). De kaart geeft in zijn algemeenheid informatie over landschapstypen, aardkundige waarden, cultuurhistorische objecten/monumenten, archeologische verwachtingen en structuurdragers als militaire structuren en historische dijken. Deze informatiekaart is voor wat betreft bovengrondse cultuurhistorische waarden vooral gericht op gemeenteoverschrijdende zaken. Het is daarom niet gericht op de specifiek Amsterdamse waarden, en het geeft daar dan ook geen beeld van.

2 Historisch stedenbouwkundige analyse

2.1 Prestedelijke bebouwing

Het bestemmingsplangebied Tuindorp Oostzaan grenst aan de zuidkant van de prestedelijke Oostzanerdijk. Om de ontginning van veen mogelijk te maken, werden in de Middeleeuwen dijken opgeworpen, die de bevolking van Waterland tegen het omringende water moest beschermen. De dijken vormen samen de lange Waterlandse Zeedijk. De bewoning aan de Oostzanerdijk kreeg in de tweede helft van de negentiende eeuw een impuls met de aanleg van het Noordzeekanaal en daarmee de aanleg van de Noorder IJpolder VIII. In de polder vestigden in 1919 scheepsbouw gerelateerde bedrijven, onder andere de NSM-werf (de latere NDSM-werf), met in het kielzog diverse andere bedrijven. Tussen de werven en de Oostzanerdijk werd Tuindorp Oostzaan gebouwd met voornamelijk arbeiderswoningen voor de scheepswerven.

De structuur van de Oostzanerdijk wordt bepaald door de lintbebouwing van dijkwoningen langs een licht verspringende rooilijn. De bebouwing dateert voornamelijk van eind negentiende of begin twintigste eeuw en bestaat uit vrijstaande of korte rijtjes dijkwoningen. De naoorlogse bebouwing is aangepast qua maat, schaal en kleurgebruik. Ook hebben verscheidene bedrijven hun loodsen aan de dijk. In het westelijk deel van de dijk is er ook bebouwing aan de buitendijkse voet van de dijk. Hier grijpen de Oostzanerdijk- en tuindorpbbebouwing in elkaar.

Oostzanerdijk, hoek Appelweg. Foto Martin Albers, 2006 (SAA: 010122049940) en in vogelvlucht vanaf de Stellingweg van voor naar achter: Oostzanerdijk, Kometensingel, Tuindorp Oostzaan, N.D.S.M., 1969. (SAA: 10009A000242)

2.2 Tuindorpen in Amsterdam

De tuindorpen in Amsterdam Noord zijn geworteld in de idealistische opvattingen die in de negentiende eeuw in de West-Europese industriesteden ontstonden in reactie op de sociale en hygiënische misstanden in die tijd. Rond 1900 leidde dat in Nederland dankzij de inzet van progressieve liberalen en sociaal democraten onder meer tot een sterke overheidsbemoeienis met woningbouw voor arbeiders en de inwerkingtreding van de Woningwet in 1901, een tot dan toe ongekend fenomeen. Gestreefd werd naar gunstige woonomstandigheden voor de 'gewone' arbeider: woningen tegen een lage huur, met goede plattegronden, voldoende privacy, licht, lucht en hygiëne. In Nederland omarmden sociaal democratische kringen het tuindorp-concept met laagbouw woningen en tuinen. Dat werd als ideale woonvorm gezien, maar was in de stedelijke context met dure bouwgronden en beperkte beschikbare ruimte niet haalbaar voor iedereen. Noord bood daarentegen geschikte locaties omdat de gronden hier relatief goedkoop verkregen waren. De realisatie ervan verliep aanvankelijk moeizaam. Zeker omdat er geen eenduidige opvatting heerste of en in welke mate de overheid zich over woningbouw moest ontfemen. Door de gemeentes Rotterdam en Amsterdam werden daarom enkele zogenaamde 'semi-permanente dorpen' gebouwd als tussenoplossing. De eerste serieuze pogingen tot

bouw van goedkope, permanente en kwalitatief goede volkswoningbouw in Amsterdam zijn van 1909, onder andere in het Spreeuwenpark in Noord.

De daadkracht van de gemeente Amsterdam werd sterk vergroot onder invloed van de eerste wethouder volkshuisvesting Floor Wibaut, wethouder W. Vliegen van Publieke Werken en J.W.C. Tellegen die tot 1915 directeur was van Bouw en Woningtoezicht en daarna burgemeester van Amsterdam. In 1914 werd de Gemeentelijke Woningdienst opgericht en ging de gemeente ook zelf als bouwer optreden. Aan het hoofd van de dienst stond Arie Keppler. Hij was een belangrijk voorvechter van de moderne stedenbouwkundige beginselen en dé man achter de realisatie van de tuindorpen in Noord.

De eerste sociale woningbouw na WOI was de Van der Pekbuurt (ca. 1918-1926). Daarna volgden de Vogelbuurt (1920-1930), Tuindorp Oostzaan (in twee fases 1921-1924 en 1935-1938), de Bloemenbuurt (1928-1931), Tuindorp Nieuwendam (1927-1930) en Tuindorp Buiksloot (1930-1932). De nieuwe woonbuurten kregen allerlei voorzieningen, zoals scholen, politieposten, verenigingsgebouwen, een openbare leeszaal, badhuizen en, apart, de Noorderbegraafplaats. Als groenvoorziening kwamen er drie parken, te weten het Vliegenbos, het Volewijks- en het Florapark (nu samen het Noorderpark).

In de opeenvolgende tuindorpen in Noord is een duidelijke ontwikkeling te zien. Aanvankelijk verliep de bouw van deze buurten enigszins ongeleid. Toen het Spreeuwenpark gefaseerd tot stand kwam, lag er alleen een zeer globaal bestemmingsplan voor de Nieuwendammerhampolder. Tellegen ontwierp in 1914 een meer uitgewerkt plan dat grotere delen van Noord besloeg en waarbij de locaties van de groenvoorzieningen, woon- en industriegebieden globaal werden aangegeven. De eerste wijken hebben een vrij compacte, stedelijke structuur van gesloten bouwblokken, met een duidelijke scheiding tussen de openbare en privé-ruimte. Gaandeweg wordt er meer gezocht naar het realiseren van een groenere en intiemere wijk. De overgangen tussen de groene openbare en (semi)privé buitenruimten lopen subtiel in elkaar over, bouwblokken worden opengeknipt tot korte stroken en het zicht tussen de bouwstroken naar de (semi)privé binnenterreinen en tuinen speelt nadrukkelijk mee in het totale concept, het wijkbeeld en de beleving van de openbare ruimte. Aan de samenhang tussen stedenbouwkundige opzet, aanplanting, inrichting van de openbare ruimte en architectonische vormgeving binnen één wijk wordt steeds meer aandacht besteed. Zo zijn dorpse, romantische wijken met relatief veel details bewerkstelligd. Hiermee is eerst geëxperimenteerd in de nooddorpen Disteldorp en Vogeldorp, daarna wordt het volledig gerealiseerd in de permanente tuindorpen Oostzaan en Nieuwendam. Ten slotte zien we in tuindorp Buiksloot een overgang naar een meer zakelijke opzet. De tuindorpen in Noord zijn een typisch fenomeen voor Amsterdam vanwege de goedkope bouwgronden. Elders in de stad is Tuindorp Watergraafsmeer (Betondorp) gerealiseerd.

Tuindorpen in Amsterdam Noord, met linksboven Tuindorp Oostzaan. Uitsnede kaart Dienst Publieke Werken, 1922 (SAA: B00000007269)

2.3 Het belang van de tuin in de stedenbouwkundige ontwikkeling

Uit het onderzoek *Van licht, lucht en groen wordt je een 'beter' mens, een cultuurhistorische analyse van de Amsterdamse (binnen)tuinen* blijkt dat bij het streven naar goede en betaalbare woonomstandigheden en aantrekkelijke woonbuurten, 'groen' een onlosmakelijke rol speelde. Het ideaal van een vrijstaand huis met een tuin in de nabijheid van de natuur staat niet ter discussie, maar is in feite alleen bereikbaar voor de rijken. De grachtengordel met gesloten bouwblokken en ruime binnentuinen worden keer op keer genoemd als evident geslaagd voorbeeld. De centrale vraag die in de loop van de tweede helft van de 19de eeuw gaandeweg steeds scherper geformuleerd wordt is: hoe kan op grote en betaalbare schaal een goede woonkwaliteit met voldoende, groene, buitenruimte in een stedelijk context gebouwd worden voor armlastige arbeiders? De stad wordt vanaf het eind van de 19de eeuw steeds meer als een groot en samenhangend bouwwerk opgevat. In het begin van de 20ste eeuw wordt groen aan voldoende licht en frisse lucht gekoppeld, waarop volgens de Woningwet (1901) en de Gezondheidswet (1901) iedereen recht had. De idealen worden in de praktijk gebracht door middel van een stedenbouw waaraan zorgvuldige studies vooraf gaan, zoals verkavelingsvormen, verhoudingen tussen bouwhoogtes, blokdieptes, straatbreedtes en bezonningsmodellen.

Volkshuisvesting en groenvoorzieningen

Dit komt tot uitdrukking in diverse onderzoeken zoals *Het Rapport over de volkshuisvesting in de Nieuwe Stad te Amsterdam* uit 1909 dat door de Amsterdamsche Woningraad werd uitgevoerd. Daarin zaten Mej. Ter Meulen, de heren Hudig, Keppler, Van der Pek en Wollring en de raad was benoemd door het bestuur van de Nationale Woningraad. Het rapport toont duidelijk welke ideeën er waren in de periode van vlak na de invoering van de Woningwet en de nieuwe bouwverordening die op de wet was toegespitst. De commissie constateerde dat de hele Nieuwe Stad (= de 19de-eeuwse Ring) slecht gebouwd is en ook op slechte stedenbouwkundige beginselen gestoeld is. Ze heeft duidelijke ideeën over hoe het wel zou moeten waarbij groen onlosmakelijk verbonden is: *"Het is voor eene goede volkshuisvesting niet voldoende, om behoorlijke woonruimte beschikbaar te hebben voor de ingezetenen, maar het komt ook aan op de algemeene ligging der woningen, op de hoeveelheid frissche lucht, die in de woonwijken kan doordringen, op de bereikbaarheid van parken en plantsoenen voor de bewoners, ten einde zich daar te kunnen ontspannen en eenige aanraking te vinden met de natuur."*

Er volgen berekeningen met betrekking tot de stand van de zon, bouwhoogtes en aantal uren dat woningen zonlicht tenminste zouden moeten ontvangen. Om ideale, financieel haalbare wijken te kunnen bouwen moeten de bouwblokken dieper gemaakt worden dan op dat moment gangbaar is en wordt voorgeschreven. Daarnaast suggereert de commissie in dit rapport dat de gemeente de onbebouwde delen tussen *"de blokken geheel of gedeeltelijk in eigendom zou kunnen houden en daarin plantsoenen met laag opgaand hout zou kunnen aanleggen, in welke plantsoenen zeer ondiepe tuintjes der benedenwoningen zouden monden. De organische uitwerking van boomen en heesters hebben een bij uitstek gunstige invloed op het gehalte der lucht. Als de blokken noord-zuid georiënteerd worden en de koppen onbebouwd blijven, dan kan eenieder daar wandelen en worden de binnenplaatsen oazen te midden van de grootstadsdrukke. Deze oazen zouden én als 'stadslongen' én als ontspanningsplaatsen voor kinderen, ouderen en volwassenen na hun werk van grote betekenis zijn."*

Voor de moderne groenvoorzieningen benoemt de commissie verder de volgende aspecten:

- de tuinen bij de woningen worden gezien als onderdeel van het grotere groensysteem dat de stad zou moeten bezitten
- er wordt gesteld dat groen een onlosmakelijk en vanzelfsprekend deel moet zijn van de bebouwing
- er wordt een poging ondernomen om een hoeveelheid groen per persoon te formuleren
- er wordt uitgegaan van een hiërarchie in de stedelijke groenvoorziening door een onderscheid aan te brengen tussen stads(deel)park, wijkpark en buurtplantsoen
- parken en plantsoenen moeten worden aangelegd als voorzieningen voor het volk als onderdeel van sociaal beleid

Het aanpassen van de bouwverordening met het oog op voornoemde doelen zou nog tot 1935 duren, daarin komt ook te staan dat de tuin als tuin ingericht moet worden. In de tussentijd worden de uitbreidingswijken wel steeds meer op basis van voornoemde uitgangspunten ontworpen.

Tuindorpen zijn het ultieme ideaal

De tuindorpen nemen in deze stedenbouwkundige ontwikkeling en ideevorming een specifieke plaats in. Laagbouw eengezinswoningen met een tuin aan huis werd immers wel hét grote ideaal gezien, maar was om kostentechnische nauwelijks mogelijk in de stedelijke context. In Noord kon dat wel omdat omdat die gronden goedkoop verkregen waren. Bij de ontwikkeling van de tuindorpen in Amsterdam speelden J. E. van der Pek en B.T. Boeyinga een belangrijke rol. Inspiratie voor de vormgeving ervan komt uit Duitsland, Scandinavië en Engeland. In 1898 introduceert de Engelsman Ebenezer Howard middels zijn boek *To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform* het concept van tuinsteden die als zelfstandige satellieten op afstand van steden worden geprojecteerd. In Groot Brittannië werkt Raymond Unwin het concept uit in de vorm van een aantal tuinsteden met laagbouw eengezinswoningen met tuintjes, die navolging vinden in Amsterdam-Noord. De verkavelingsopzet is overduidelijk geïnspireerd op (en soms vrijwel letterlijk gekopieerd van) de Engelse voorbeelden.

Doorstromende groene ruimtetypes in de praktijk gebracht

De vormgeving van deze dorpsachtige wijken laat in Noord in de loop van de jaren een ontwikkeling zien waarin het (tuin)groen steeds nadrukkelijker in beeld komt. De overgang tussen de openbare en privé-buitenruimten verloopt steeds geleidelijker. Tussen de bouwblokken door is er zicht op de (semi)privé of gemeenschappelijke achtertuinen. Samen met de aanleg van voortuinen speelt dit nadrukkelijk mee in de totale opzet en beleving van het tuindorp als idyllische groene, landelijke woonomgeving. De schaal van de bebouwing en stedelijke ruimte is daarbij bescheiden. Aan de samenhang tussen de stedenbouwkundige opzet, beplanting, inrichting van de openbare ruimte en architectonische vormgeving binnen één wijk wordt veel aandacht besteed. Vanwege zowel de beperkte financiële middelen van de gemeente als de huurprijs die door de doelgroep opgebracht kon worden, zijn de woningen en de tuinen bescheiden. Om toch zoveel mogelijk groen in het plan te krijgen, zijn de straatprofielen van de hoofdassen voorzien van ruime plantsoenen en monumentale boombeplanting. De woonstraten worden (mede om de kosten te dekken) zo smal mogelijk gemaakt, waarbij de woningen worden voorzien van voortuinen. Die voortuinen worden mede ontworpen: de begrenzing bestaat uit gelijkvormige lage haagjes of hekwerken en in de tuinen staan ritmisch geplaatste lage bomen. Dit is dus weliswaar privéruimte, maar het wordt ingezet als groenvoorziening voor een aantrekkelijke openbare ruimte in de plaats van een gemeentelijke plantsoenstrook. De gemeente neemt daarom wel medeverantwoordelijkheid ten aanzien van het onderhoud. Dat geldt ook voor de achtertuinen waar vanuit de openbare ruimte zo expliciet zicht op was. Tegenwoordig heeft de gemeente daar geen rol meer in.

De verkaveling en de tuindiepte hangt samen met voldoende maat voor een gunstige bezonning. In de praktijk is het soms ook vooral meer het gevolg van het streven naar afwisselende stedenbouwkundige ruimtebeleving binnen de gegeven begrenzing van het plangebied. Tuinen spelen mee in de beleving en het groene karakter van het straatbeeld dankzij de zichtlijnen tussen woningen of omdat ze direct grenzen aan de openbare ruimte. De strookjes eengezinswoningen variëren in lengte en zijn vrijwel allemaal voorzien van zowel voor- als achtertuinen. Het overgrote deel van de buitenruimte achter de woningen is als privé-tuinen verkaveld. Op enkele plekken liggen die rond een centraal bleek- of speelveld. Bergingen zijn meeontworpen en zorgvuldig geplaatst zodat er zoveel mogelijk sprake is van een aaneengesloten onbebouwde tuinruimte. Door de open verkaveling is de beleving van de binnentuinen een onlosmakelijk onderdeel van het groen in de straten, vanuit het idee dat het hele tuindorp een oase van rust, intimiteit en groen is. In de binnentuin van een gesloten bouwblok is er uiteraard meer privacy dan in de achtertuinen die aan een gemeenschappelijke tuin grenzen of zelfs aan openbare groene ruimte liggen. De privacy van de individuele bewoners in die tuinen werd daarmee ondergeschikt gemaakt aan de groene ruimtebeleving van de wijk als geheel. Dat dubbeleffect van het groen in de tuinen op de openbare ruimte was bewust beoogd.

Met de groenstructuur wordt als eerste geëxperimenteerd in de nooddorpen Disteldorp en Vogeldorp van Boeyinga, de Van der Pekbuurt en het wordt in optima forma gerealiseerd in de tuindorpen Oostzaan en Nieuwendam. Zodoende is in de eerste decennia van de 20ste eeuw een ontwikkeling te onderscheiden van groen als zelfstandige elementen in de vorm van tuinen achter de woning en als boombeplanting in de straten (grachtengordel, 19de-eeuwse Ring, de vroege tuindorpen), naar groen als doorlopend systeem dat de woonwijken meer en meer dooradert (gordel 20-40) en waarbij het tuingroen bijdraagt aan de beleving van de openbare ruimte (tuindorpen, vroege AUP-wijken).

Tuindorpen als methodische aanpak

Na het eerder genoemde rapport van de Woningraad uit 1909 over huisvesting in de nieuwe stad, verschijnt in 1919 het *Rapport van den commissie ter bestudeering van het vraagstuk eener Tuinstad of van tuindorpen in de omgeving van Amsterdam*. Daarin worden door o.a. H.P. Berlage, Louise van der Pek-Went en A. Keppler de voor- en nadelen van (satelliet) tuindorpen op afstand van Amsterdam secuur onderzocht en uitgewerkt. De gehanteerde methodiek past bij de steeds meer op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde benadering van het vraagstuk hoe de ideale, leefbare stad het beste gestalte gegeven kan worden.

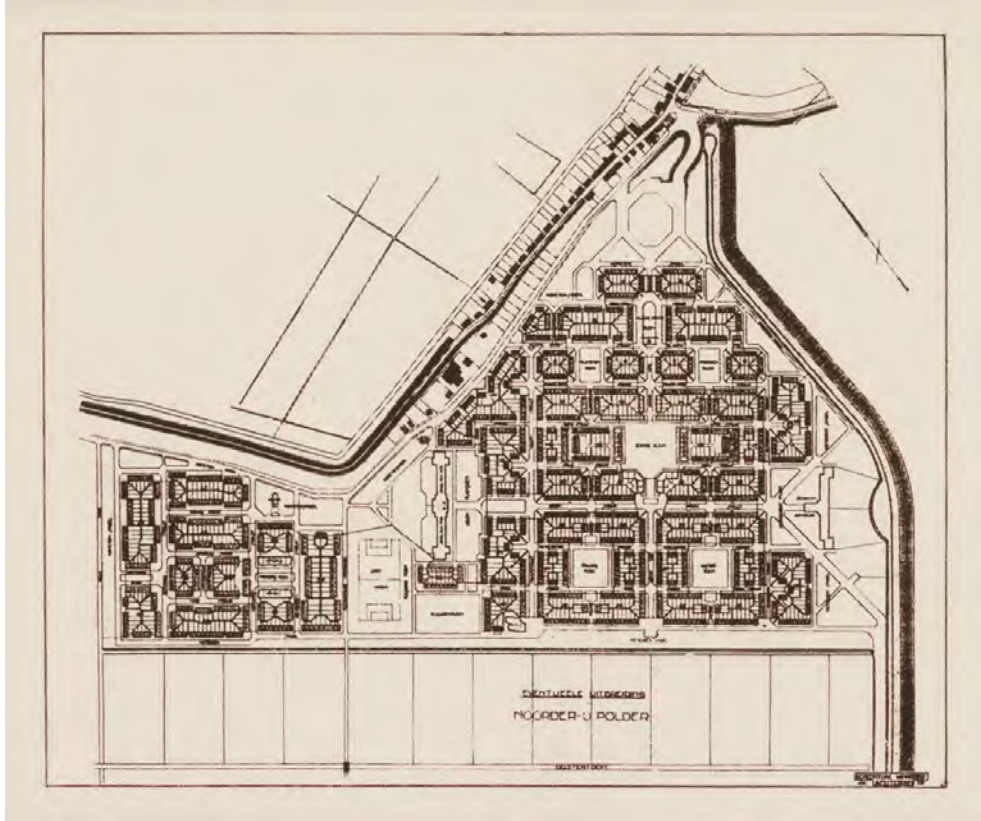
Dit rapport verschijnt na de bouw van een hele reeks tuindorpen in Noord (en elders in Nederland) en de opgedane ervaringen worden benut bij het onderzoek of een schaalvergroting mogelijk is. De tuinstadcommissie constateert dat groenvoorzieningen op drie schaalniveau's nodig zijn: gordels van grote brokken groen ('pure natuur', dan wel agrarische terreinen) om de stad; goed verspreide parken in de stad; en buitenruimte direct bij de woningen. Schone lucht uit de gordels voedt de lucht in de parken. De schone lucht uit de parken voedt de buitenruimte bij de woningen, waardoor er een netwerk van groen en schone lucht wordt gecreëerd. Bij de grondsoorten van de mogelijke tuinstadlocaties wordt aangegeven in welke mate het geschikt is voor gebruik als tuin. Besparingen in de aanlegkosten worden gezocht in de aanleg van voortuinen, beperkte straatlengte, vermijding van overtollige dwarsstraten en het niet te ondiep maken van de bouwblokken, en waar mogelijk de aanleg van gras en plantsoenen i.p.v. verharding:

"Het karakter van een tuinstad wordt niet aangetast door een op deze wijze doorgevoerde beperking van het straatoppervlak. Ruimtebesef kan ook door de diepe binnentuinen en voortuinen worden gewekt, maar daartegenover staat dat de exploitante zich de kosten voor onderhoud zal moeten getroosten, aangezien in een geordende tuinstad of tuindorp het onderhoud der voortuinen noch der binnentuinen geheel aan de huurders mag worden overgelaten" Verschillende alternatieve modellen worden onderzocht om tot een zo goed mogelijke opzet te komen. In het rapport zijn diverse schema's en modellen te vinden.

Een essentieel aspect van de tuindorpen is dus het feit dat eengezinswoningen *met een tuin* gerealiseerd konden worden. Binnen het bescheiden oppervlakte dat per perceel financieel haalbaar was, is in de stedenbouwkundige opzet het belang dat juist aan tuinen gehecht wordt goed terug te zien in de verhouding bebouwd (footprint woning) / onbebouwd (tuin). Daarin is zoveel mogelijk getracht om die ten gunste is van laatstgenoemde te laten zijn.

2.4 Tuindorp Oostzaan

Tuindorp Oostzaan ligt ten zuidwesten van de lintbebouwing aan de Oostzanerdijk, en wordt rondom omsloten door de Kometensingel. Dit laag gelegen gedeelte is volledig omdijkt, en tijdens de inpoldering van 1872 enkele tientallen jaren gebruikt als baggerbergplaats voor slib uit de Amsterdamse grachten en vaarten.

Situatietekening oudste deel van Tuindorp Oostzaan op prentbriefkaart, ca. 1920 (SAA: 010137000540)

2.4.1 Ontstaan en ontwikkeling

De Gemeentelijke Woningdienst (GWD) kreeg in 1919 de opdracht tot de bouw van 1.000 semi-permanente, kleine woningen, vooral bestemd als huisvesting voor de arbeiders van de in 1919 nabij gevestigde Nederlandse Scheepsbouw Maatschappij (NSM) die kort daarop gevolgd werd door de Nederlandse Dokmaatschappij (NDM, na de oorlog gefuseerd tot de NDSM). Tuindorp Oostzaan is in 1921-1924 gerealiseerd naar het stedenbouwkundig en architectonisch ontwerp van Berend Boeyinga en Jakoba Mulder van de GWD. Omstreeks 1934 werd de zuidwestelijke strook, tussen de Meteorenweg en de Oostensloot, naar stedenbouwkundig ontwerp van C. van Eesteren toegevoegd. Met deze uitbreiding had men al bij het eerste plan rekening gehouden. De architectonische uitwerking was van de architecten Peters en Mulder. De bouw werd voltooid in 1938.

Het tuindorp vormde een enclave op 5 kilometer afstand van het Centraal Station. De verbinding met de stad bestond in de eerste decennia in feite alleen uit een gemeentelijke tramboot tussen het station en het Cornelis Douweskanaal-West. De route over land was een praktische omweg.

2.4.2 Huidig ruimtelijk karakter

Stedenbouwkundige structuur

Tuindorp Oostzaan heeft een hiërarchisch-geometrische en symmetrische structuur van brede hoofdstraten (Zonneweg, Orionstraat, Maanstraat), smallere dwarsstraten die als kleine zichtassen fungeren, korte binnenstraten, een centraal plein met winkels en enkele kleinere pleinen. Opvallend is dat niet één straat schuin is of gebogen. De kleine bouwblokken zijn op de koppen geopend of opengeknipt. Hierdoor zijn doorzichten mogelijk naar de binnentuinen, en is er ruimte voor een klein plantsoen op de hoek van de straat. De plaatsing van de bouwblokken, de open hoeken, de verspringende rooilijnen, groenstructuur van de openbare en (semi)privé buitenruimtes en de U-vormige hofjes zeer zorgvuldig en is als een geheel ontworpen. Het gevolg is een stelsel van openbare ruimten binnen de open bebouwingsstructuur, die enerzijds een samenhangend geheel vormen en anderzijds een eigen mate van beslotenheid en verschillend karakter hebben.

De eerste fase van Tuindorp Oostzaan kan in twee delen worden onderscheiden, elk aan weerszijden van het Plejadenplein. Het in 1922 voltooide zuidoostelijke deel heeft als centrum het Zonneplein (met het later toegevoegde gemeenschapshuis het Zonnehuis) met regelmatig hier omheen gegroepeerd een aantal kleinere pleinen. De Zonneweg en Orionstraat vormen een kruis, dat de basisstructuur van de buurt vormt. In deze twee straten zijn belangrijke zichtlijnen geconstrueerd die dwars door de buurt lopen. De zichtlijnen worden op bijzondere wijze beëindigd door scholen of brengen een visuele relatie met de landelijke omgeving van het tuindorp tot stand, zoals de landschappelijke structuren en de lintbebouwing. Voor de overige straten geldt dat de zichtassen korter zijn en bijvoorbeeld besloten worden door U-vormige hofjes. Het noordwestelijke deel heeft in de structuur een 'verborgen' as langs de lijn, die het Mercuriusplein en het Neptunusplein doorsnijdt. Aan weerszijden daarvan zijn de blokken grotendeels symmetrisch verkaveld. Binnen deze sobere opzet is een aantal pleinruimtes gecreëerd, zowel langs de buitenrand aan de Oosttocht als te midden van de woonblokken.

De eerste uitbreiding van Tuindorp Oostzaan is de zuidwestelijke strook uit de jaren dertig, met bebouwing aan weerszijden van de Vegastraat. De uitbreiding heeft een strakke, en in vergelijking met het oudere deel van het tuindorp, sobere stedenbouwkundige structuur met strokenbouw. De lange rijenhuizen worden afgewisseld met korte blokjes woningen, winkelwoningen en groene plantsoenen. Langs de Kometensingel wordt de strakke structuur onderbroken door een halfopen hof met bejaardenwoningen. Het complex neemt een bijzondere plaats in binnen het tuindorp als afwijkend stedenbouwkundig ensemble, met de verhoogde aanleg, het plantsoen, beeldhouwwerken en bijzondere voorzieningen als bankjes. In het hele tuindorp is sprake van een uitgekiende oriëntatie van bouwblokken, kappen, dakkapellen en poorten die alle onlosmakelijk verbonden zijn met de stedenbouwkundige opzet en die ervoor zorgen dat met een beperkte middelen een gevarieerd ruimtelijk beeld is gecreëerd,

De randen geven het tuindorp een bijzondere toegevoegde waarde. De eeuwenoude Oostzanerdijk vormt een visueel herkenbaar pre-stedelijk element en biedt uitzicht op het markante dakenlandschap (rode en zwarte pannengedekte mansarde-, wolf- en schildkappen) van het tuindorp. De zuidoostelijke kant is door de combinatie van bebouwing, water en groen en het aanwezige niveauverschil schilderachtig. Bijzonder fraai zijn hier de speelplaats op de plek van het voormalige openluchttheater, het fietspad dat door een hegje van de sloot wordt gescheiden, de driehoekige groene ruimten aan het eind van de Kometensingel en de Kleine en Grote Beerstraat, alsmede de opgang naar het naoorlogse sportcomplex in de buurt van de aanlegplaats van de vroegere gemeentelijk tramboot. Ter afscheiding van de zuidwestelijke strook van het oude tuindorp, langs de Kometensingel, loopt een groene watersingel met een smalle parkstructuur tegen de IJ-dijk (Cornelis Douwesweg).

De woningen in het tuindorp werden na gereedkomen toebedeeld aan grote gezinnen. Samen met de naoorlogse *babyboom* leidde dat tot een grotere behoefte aan scholen dan aanvankelijk voorzien. In de naoorlogse jaren zijn aan het Plejadenplein de Bethelkerk (1958) en een schoolgebouw (1966) toegevoegd. Het kerkgebouw is het belangrijkste en een integraal onderdeel van het ensemble waartoe ook de toegangstrap, klokkentoren, speelplaats (speelvijver- en weide, 1965), pergola, rijwielberging en kostenwoning met garage behoren. Het gebouw met klokkentoren fungeert als wand voor het plein en de trappen als tribune voor de speelplaats. Ook op enkele andere plekken in Tuindorp Oostzaan zijn openbare gebouwen van later datum gerealiseerd. Tussen de Oostzanerdijk en de Kometensingel, nabij de Sacramentskerk, is in 2008 een rijtje twee-onder-een-kapwoningen gebouwd.

Het eerst gerealiseerde deel van het Tuindorp Oostzaan tussen de Meteorenweg (links), de Oostzanerdijk (boven) en de Kometensingel (rechts), 1923 (SAA: A04139000060)

Boven het oudere deel van Tuindorp Oostzaan, met linksboven het Plejadenplein, en onder de lange rijenhuizen, 1938 (SAA: A04139000058)

De zichtlijnen worden op bijzondere wijze beëindigd door scholen.

Op de linker foto de Orionstraat, met zicht op de Meteorenschool, 1924. (SAA: 5293FO003241)

Rechts de speelplaats en speelweide aan de Vegastraat, op de hoek met de Nieuwe Maanstraat, jaren vijftig.

De Oostzanerdijk (hier ter hoogte van de Centaurusstraat, 1932) biedt uitzicht op het markante dakenlandschap van het tuindorp (SAA: OSIMoooo4005534) en rechts de zuidoostelijke rand van het tuindorp, met een schoolgebouw, een groene open ruimte en het fietspad dat door een hegje begeleidt wordt.

Plejadenvleugel, met de speelvijver en Bethelkerk in 1966 en in 2006 (SAA: 10009A000092 en 010122050463).

Bebouwingskarakter

Het oudste deel van Tuindorp Oostzaan bevatte 1.320 eengezins- en enkele middenstandswoningen, een dokterswoning, winkels, een leeszaal, badhuis, scholen en een centraal gelegen verenigingsgebouw. De architectuur is over het algemeen sober, met een sterke horizontale belijning, en is nauw verwant met landelijke bebouwing. De woningen zijn niet onderheid, maar gebouwd op betonnen platen. Twee basistypen komen in de woningbouw het

meeste voor. Het ene type bestaat uit korte blokken van circa zes woningen van één bouwlaag onder een bewoonbare, met rode pannen gedekte, mansarde- of wolfkap. Het andere type heeft twee bouwlagen onder een met zwarte pannen gedekt schilddak, in langere blokken. Net als in de nooddorpen Vogel- en Disteldorp en in Tuindorp Nieuwendam heeft Boeyinga ook hier poortwoningen gesitueerd op verschillende hoofdassen. De bijzondere gebouwtypen, zoals de villa-achtige woningen en scholen, hebben een architectonisch rijkere uitstraling ten opzichte van de woningbouw. Het nieuwere deel van het tuindorp kenmerkt zich door lange stroken met rijtjeshuizen, opgetrokken uit baksteen, onder een zadeldak en met elementen als erkers en stenen muurtjes naast de voordeur. De bescheiden schuren zijn meeontworpen en ook zorgvuldig gepositioneerd. Schuurtjes van bescheiden formaat zijn op als integraal onderdeel van de stedenbouwkundige opzet geplaatst.

Het ensemble bejaardenwoningen van een bouwlaag onder een kap aan de Kometensingel is in een brede U-vorm aan drie zijden rond een plantsoen gebouwd.

Afhankelijk van de vraag of het om een bewoonbare kaplaag gaat zijn er dakkapellen geplaatst die passen bij het architectonische beeld en het beoogde krachtige daklandschap – een onderdeel dat zowel in de vormgeving van het straatbeeld in de Amsterdamse Schoolperiode in het algemeen als in de tuindorpen veel aandacht kreeg. In het laatste geval om de link met het landelijke bebouwingskarakter te leggen. Bij een aantal blokken zijn deze onbewoonbare kappen later voorzien van een opgebouwde dakkapel. Aangezien het tot voor kort in het tuindorp geheel om corporatiebezit ging, zijn dat soort ingrepen in samenhang uitgevoerd. Dat geldt ook voor de toevoeging van uitbouwen. In recente jaren zijn in enkele vergunningsvrije jaren door particuliere eigenaren uitbouwen geplaatst en sinds de aanwijzing van het beschermd stadsgezicht wordt bij wijze van maatwerk per geval getoetst of uitbouwen geen afbreuk zal doen aan het ruimtelijk karakter.

De twee basistypen in de woningbouw. De ene met rode pannen en één bouwlaag; de ander met zwarte pannen en twee bouwlagen.

Zonneweg, met zicht op poortgebouw, 1925 (SAA: 5293FO003261, foto B.T. Boeyinga) en anno 2017 toegeëigende openbare ruimte (voormalige stoep) met schuttingen die zichtlijnen blokkeren.

Lange rij woningen in de Vegastraat, en bejaardenwoningen in halfopen hof aan de Kometensingel, 1948 (SAA: 5293FO005112)

Groen en openbare ruimte

De relatie tussen stedenbouwkundige structuur en bebouwing is doorgezet in de inrichting van de openbare ruimte en de groenstructuur en -aanleg. Dit speelt een belangrijke plaats in het beoogde landelijke karakter van het dorp. Het groene en intieme karakter daarvan is een wezenlijk onderdeel van de planopzet en het streven om een *tuindorp* te realiseren. Alle woningen zijn voorzien van een voor- en een achtertuin, geheel volgens de formule van het tuindorp. De overgang tussen de openbare en privé ruimten loopt subtiel in elkaar over door onder meer de doorzichten op de (semi)privé binnenterreinen, mogelijk vanwege de geopende of opengeknpte bouwblokken. De onbebouwde hoeken van de straten bieden ruimte aan een klein plantsoen en boomaanplant. In de woonstraten staan nu niet meer overal bomen, maar waren van oorsprong stonden die in een uitgekiend ritme in voortuinen. Zonder die bomen is het straatbeeld een minder groen karakter heeft gekregen. Bij de aanleg was de voortuinafscheiding eenduidig, met eenvoudige lage heggen en hekwerken. Omdat bewoners gaandeweg een veelheid aan erfafscheidingen hebben neergezet en de tuinen ook vaak hebben betegeld, heeft ook dat het rustige, groene karakter in de straten verminderd. De inrichting van de privé-voortuinen is uiteraard beeldbepalend voor het straatbeeld.

Oorspronkelijk bestond de straatbekleding uit klinkers voor de rijweg en waarschijnlijk vierkante tegels voor de trottoirs, wat tot een rustig en bescheiden straatbeeld leidde. Tegenwoordig is dit rommeliger, omdat het materiaalgebruik meer divers is. Het kenmerkende straatprofiel met de smalle stoepen is nog wel vrijwel intact, al zijn op sommige plekken de private tuinen uitgebouwd op gemeenteground.

Ook in de strook uit de jaren dertig, ontworpen door Van Eesteren, vormt het groen een belangrijk stedenbouwkundig element. Enkele rechthoekige groenplantsoenen waren onderdeel van het ontwerp. De woningen zijn voorzien van een voor- en een achtertuin. Het complex bejaardenwoningen wijkt af van de orthogonale structuur met het plantsoen in U-vorm. Aan de achterzijde is er een strook grond ingericht als collectief gazon, dat toegankelijk is via twee poorten in de hoeken van de U-vorm en via stegen vanaf de Vegastraat.

Lage heggen als erfafscheiding in de Argosstraat, 1935 (SAA: 5293FO003350) Achterzijde woningen met tuinen, 1921 (SAA: 5293FO003227)

In de voortuinen bomen en heggen als erf afscheiding, en laag hekwerk als afsluiting van de plantsoenen, Orionstraat, 1933 (SAA: 5293FO003242)

De overgang tussen de openbare en privé ruimten loopt subtiel in elkaar over door de doorzichten op de (semi)privé binnenterreinen, en die mogelijk zijn vanwege de geopende of opengeknipte bouwblokken. Links de Orionstraat, jaartal onbekend (SAA: 5293FO003240)

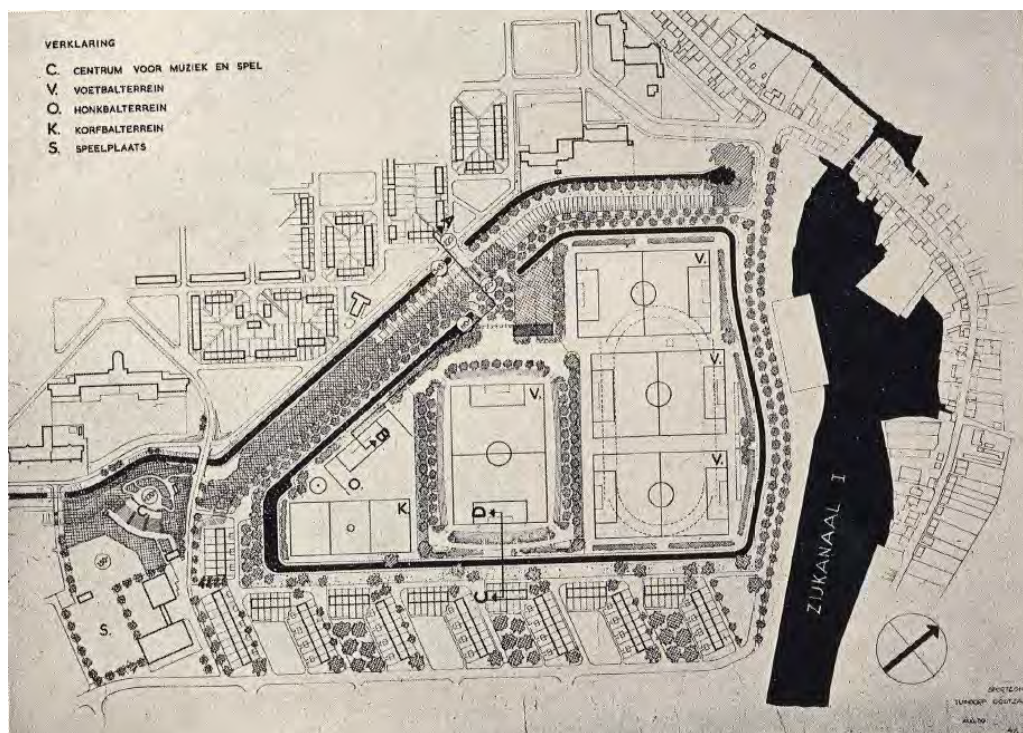
Op de hoek van de straat is ruimte voor en klein plantsoen.

Regelmatig is het openbare karakter en de aaneenschakeling van privé en openbare ruimte verloren gegaan, omdat de zichtlijnen zijn dichtgezet, bijvoorbeeld schuttingen en geprivatiseerde openbare ruimte of te hoog opgeschoten groen.

2.5 Terrasdorp

Terrasdorp werd na de Tweede Wereldoorlog ten oosten van Tuindorp Oostzaan gebouwd op het resterende deel van de voormalige baggerplaats. Bij Zijkanaal I werd decennia lang slib gestort en zo kwam deze grond in sommige delen vier meter hoger te liggen ten opzichte van de omgeving. Hierdoor is de bebouwing, zoals de naam van het tuindorp al aangeeft, op verschillende terrasniveaus aangelegd. De naam Tutti-Fruttidorp, waarmee de wijk ook wel wordt aangeduid, dankt het aan de op allerlei fruitsoorten gebaseerde straatnamen. Fysiek worden het oude tuindorp en deze oostelijke uitbreiding van elkaar gescheiden door een fraai aangelegd terrein rondom het Bessenpad (voorheen het openluchttheater) en sportcomplex "De Meteor" uit de jaren vijftig en oorspronkelijk bedoeld als "centrum voor muziek en spel". Verder wordt Terrasdorp begrensd door de Werktuig- en Frambozenstraat, de Appelweg en het Zijkanaal I.

Het "centrum voor muziek en spel", met links het huidige Bessenpad en rechts sportcomplex "De Meteor"
(Uit: tijdschrift Werk in Uitvoering, Dienst Publieke Werken, 1955)

2.5.1 Ontstaan en ontwikkeling

De bouw van Terrasdorp vond plaats tussen 1950 en 1960, op een driehoekig terrein. Verantwoordelijke voor het stedenbouwkundig plan was de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling (SO). Het plan voor de nieuwe wijk was onderdeel van het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) voor Amsterdam. Dit stedenbouwkundige structuurplan kwam in 1934 tot stand en vormt de basis van een groot deel van de Westelijke Tuinsteden, Buitenveldert en delen van de Watergraafsmeer (o.a. Frankendaal). In de jaren vijftig werd vervolgens besloten om bij nadere inzien ook uitbreidingswijken in Noord toe te voegen. De eerder genoemde Van Eesteren en Mulder waren als hoofdontwerpers van SO verantwoordelijk voor het ontwerp van het AUP. Het was in deze periode dat Van Eesteren ook het stedenbouwkundige plan tekende voor de zuidwestelijke strook van Tuindorp Oostzaan, tussen de Meteorenweg en de Oostertocht.

2.5.2 Huidig ruimtelijk karakter

Stedenbouwkundige structuur

Na de oorlog experimenteerde SO in Amsterdam met verschillende verkavelingswijzen en woningplattegronden. De in Frankendaal door Mulder geïntroduceerde hakenverkaveling rond groene hoven werd vervolgens op grote schaal in de andere uitbreidingswijken uitgewerkt en toegepast. Deze verkavelingsvormen leidden tot een gevarieerder en aantrekkelijker wijkbeeld dan bij alleen strokenbouw. Door de plaatsing van de haken blijft via diagonale zichtlijnen de relatie met de omliggende groenstructuur mogelijk. Ook werden de woningen zo optimaal mogelijk op de zon georiënteerd. In feite staan de woonblokken in een grote, gemeenschappelijke tuin. Terrasdorp kan worden gezien als schakel tussen de Frankendaal en de Westelijke Tuinsteden. De in Terrasdorp gekozen “smallere maat, blijkt echter minder gelukkig”, aldus J.H. Mulder in het Polytechnisch Tijdschrift van 1952. Daarop volgde voor de oostelijke strook weliswaar dezelfde verkavelingswijze gehanteerd, maar ditmaal op een ruimere en beter geslaagde maat. Terrasdorp kent naast de haakvormige hovenverkaveling opvallend veel andere verkavelingstypen. De wijk valt hierdoor in een aantal delen te onderscheiden: de zogenaamde ‘kam’ aan de westelijke buitenzijde langs de Kersenstraat; het driehoekige en hoger gelegen middendeel met strokenbouwverkaveling; het terrein in de zuidwesthoek onder het groen rondom het Bessenpad met gedeeltelijk strokenbouw en haakverkaveling; de rechthoekige strook met hakenverkaveling rond hoven tussen de Mandarijnen- en Werktuigstraat; en de oostelijke strook langs het water met haakvormige hovenverkaveling die een voortzetting op de hiervoor genoemde strook is.

Terrasdorp vormde niet alleen een stedenbouwkundige proeftuin, ook werd geëxperimenteerd met systeembouw: nieuwe, industriële bouwwijzen, zoals betonnen prefab-elementen. Op deze wijze kon relatief snel gebouwd worden als antwoord op de naoorlogse woningnood. In alle gevallen zijn de woningen in systeembouw gebouwd, rechts van de Pomomastraat in het Aireystee en links van deze straat in het systeem Dotremont – Ten Bosch. Vanwege de krappe financiële middelen werd de architectonische uitwerking van de toegepaste bouwsystemen tamelijk sober. Om de wederopbouwijken, ondanks de beperkt financiële middelen en bescheiden ruimte toch een aangenaam karakter en enige allure te verschaffen, zocht men dat in de stedenbouwkundige (hoofd)structuur, de verkavelingswijzen en in de integraal meeontworpen groenaanleg. Met name het middendeel tussen Pomona-, Druiven-, Abrikozen-, en Pruimenstraat is stedenbouwkundig fraai, vanwege de tamelijk unieke configuratie met niveauverschillen tussen straat en stoep.

Terrasdorp in 1968, gezien naar noorden, met links het sportpark, bovenlangs Zijkanaal I en het poldergebied, rechts Volkstuinenpark de Bongerd en onderlangs de Werktuigstraat (010009015474).

Perzikstraat (SAA: 5293FO004760) en de Pruimenstraat (Foto Google Maps), met niveauverschillen tussen straat en stoep.

Pruimenstraat, gezien van het Ananasplein naar de Amandelstraat, in 1968 (SAA: 010122046194) en 2017.

Bebouwingskarakter

Terrasdorp bestaat uit ruim 600 woningen, waarvan een groot deel door woningbouwcorporaties als duplexwoningen zijn gebouwd. Deze duplexwoningen werden tijdelijk gesplitst in een onder- en bovenwoning, waardoor ruimte was voor twee gezinnen. Het architectonische ontwerp van de Aireywoningen is van prof. Ir. H.T. Zwiers, architect bij de Gemeentelijke Woningdienst. Zwiers speelde in de naoorlogse wederopbouwperiode een vooraanstaande rol en hij was het ook die het in Engeland ontwikkelde Aireysysteem in opdracht van het Rijk een Nederlandse 'vertaling' gaf, waardoor het geschikt werd om tot de grote, gestandaardiseerde woningbouwproductie te komen die gedurende de Nederlandse wederopbouwperiode noodzakelijk was. Samen met zijn collega J.F. Berghoef namen zij de bouw van ruim 10.000 Aireywoningen over heel Nederland verspreid voor hun rekening. Naast de kenmerkende betonnen gevelplaten (35x60cm) en verspringende raampartijen (steeds als een veelvoud van de gevelplaten), zijn de woningen uitgevoerd met een flauw hellend zadeldak met overstekende dakrand. Vrijstaande schuurtjes zijn op dezelfde manier opgebouwd en als integraal onderdeel van de stedenbouwkundige opzet geplaatst. De waardevolle architectonische vormgeving van het middendeel tussen Pomona-, Druiven-, Abrikozen-, en Pruimenstraat is bij recente renovatie verloren gegaan. De gevels zijn in een dikke isolerende laag ISPO gezet, waardoor de opmerkelijke, aan de constructiewijze gerelateerde detailleringen en dus het waardevolle karakter teniet zijn gedaan. De bebouwing in de rechthoekige strook langs Zijkanaal I is door particulieren gebouwd, tevens naar ontwerp van Zwiers. De woningen bestaan uit twee verdiepingen op bergingen in een gemetseld sousterrain, met trappetjes die leiden naar de verhoogde entree. Het oorspronkelijke gevelbeeld is, ondanks de kunststof boeiborden, overeind gebleven. Onderdeel van deze strook zijn twee bungalows, gelegen aan het water, als afwijkend bebouwingstype ontworpen door architect J. Plas.

Tussen de Pomomastraat en de Kersenstraat is een andere bouwmethode toegepast, namelijk het systeem d' Otreumont – Ten Bosch. Dit Belgische bouwsysteem is aangepast door architect W.Th.H. ten Bosch, tevens in dienst bij de Gemeentelijke Woningdienst. In plaats van een staalskelet bestaat de constructie uit betonstijlen en een bekleding van betonplaten. De gevel heeft een strakke indeling, de keus voor het zadeldak is traditioneel. De laagbouw woningen voor ouderen in de Frambozenstraat zijn in 2008 vervangen door het nieuwbouwproject De Waaier: eengezinswoningen in vijf blokken in de vorm van een waaier.

Ter vervanging van winkels en bovengelegen woningen op het Ananasplein zijn in 2005 nieuwbouwwoningen op een parkeerdek gerealiseerd, met in de plint enkele voorzieningen. Ook zijn aan beide zijden van Terrasdorp in de jaren tachtig twee schoolgebouwen gebouwd op groenstroken.

Groen en openbare ruimte

De inrichting van de openbare ruimte en het gebruik van licht, lucht en ruimte speelde een belangrijke rol in de twintigste-eeuwse stedenbouw. Dit komt expliciet aan bod bij de totstandkoming van het AUP waarbij het idee van het logisch, organisch ordenen van terreinen met verschillende functies centraal stond. Zowel vanuit het concept van verkeer als groen geldt de woning als de uiterste vertakking van een gelaagd systeem. Het verkeer betekent het contact met de maatschappij, het groen staat voor rust, ontspanning en de aanraking met de natuur. Er werd gestreefd naar een doorgaande, zo groen mogelijke, ruimte die in schaalniveaus verloopt van de woning via de buurt en wijk naar de stad en het ommeland, van particuliere naar gemeenschappelijke naar openbare ruimte. Dit impliceert voor de ruimtelijke opbouw dat, naarmate de kleinste ruimte (woning) genaderd wordt, de doorgangsruimte plaats maakt voor verblijfsruimte. Gaan wordt verblijven. Doorgaande routes liggen daarom naast woonwijken terwijl in de woonwijken de straten zich dusdanig vertakken dat zij meer en meer relatie met de bebouwing hebben. De groenstructuur vormt bovendien een wezenlijk onderdeel van de aanhechting van de wijken onderling en de omringende gebieden. Beplanting heeft in deze opzet enerzijds een functie bij het gaan; als bind- of afbakeningsmiddel zoals de verbindingsroutes van hoofd- en secundaire straten. Anderzijds is het ingezet voor het verblijven; ontspanning en educatie in de verblijfsplaatsen in de wijk, de tuinen en speelplaatsen. Mede vanwege de open verkaveling is er een groot scala aan gradaties tussen privé en openbare ruimtes waar specifiek voor ontworpen werd door landschapsarchitecten. De ruimtereeks die daarbij werd onderscheiden is: balkon – tuin – binnentuin – stoep – straat – plein – park – weg – stad. De uitgangspunten waren gemeenschapszin, pragmatisme, dienstbaarheid aan de gebruiker, functionaliteit in de beleving, samenhang en afwisseling. De ruimte moest doorlopend zijn, maar ook beslotenheid en beschutting bieden op daartoe geëigende plekken. Scheidingen en verbindingen zijn (ruimtelijk en/of visueel) tot stand gebracht door gradaties van afscherming. Denk daarbij aan de verhoging van terreinen of rijen heesters en bomen. Hiermee werd wel *beschermd* maar nooit helemaal *afgeschermd*. Zo koos men bijvoorbeeld bij gemeenschappelijke

tuinen en parkstroken voor een parkachtige inrichting, terwijl het stedelijke karakter van straat- en pleinruimtes met formeler vormgegeven plantsoenen en speelinrichtingen werden ingericht. Woonstraten kregen lage (fruit)bomen die genoeg licht en lucht doorlaten, de doorgaande verbindingswegen zijn daarentegen voorzien van markante, hoog opgaande bomen. Vanuit praktisch oogpunt werden bijvoorbeeld speelpleinen van privétuinen afgeschermd door een strook stekelige struiken. Natuurlijk werd de beplantingskeuze en plaatsing ook gestuurd door de verkaveling, ritme, omvang en architectuur van de omringende bebouwing (zie *De Groene Kracht* van Y. Feddes).

Voorname principes zijn ook toegepast en nog altijd aanwezig in Terrasdorp, zij het dat het in de transformatielocaties soms verdwenen is en dat er ook plekken zijn waar het verloederd is. Zo verbindt het groene sportpark het vooroorlogse met het naoorlogse deel van Tuindorp Oostzaan, loopt er een brede groenstrook voor voetgangers langs het Zijkanaal I, en dienen groene ruimtes tussen de bebouwing als doorgaande routes voor bewoners. De doorschakeling van groene (semi) privé-ruimte naar openbaar groen loopt naadloos in elkaar over. De hovenverkaveling en niveauverschillen in de wijk zorgen voor beslotenheid. Er is nog een enkele speelplaats, ontworpen door Aldo van Eyck van SO, te vinden. In het geval van Terrasdorp werd bovendien de tamelijk sobere architectonische uitwerking van de bouwsystemen gecompenseerd door de groenaanleg, naast de stedenbouwkundige structuur en de verschillende verkavelingswijzes, de wijk een aangenaam karakter en enige allure verschaffen.

Perzikstraat (Foto Google Maps)

Goudreinetstraat in 1974 en tegenwoordig (SAA: B00000009002 en foto Google Maps)

2.6 Tuindorp Oostzaan-West

Tuindorp Oostzaan in de jaren vijftig uitgebreid ook uitgebreid aan de westzijde: Oostzaan-West. Dit deel wordt begrensd door de Kometensingel en de IJ-dijk (Cornelis Douwesweg).

2.6.1 Ontstaan en ontwikkeling

Voor de uitbreiding werd wederom een stedenbouwkundig plan ontwikkeld door de gemeentelijke dienst SO, dat de 4^e herziening van het AUP vormde en op 29 februari 1956 is vastgesteld. Bij de totstandkoming van het plan werd voortgeborduurd op de verkavelingsexperimenten in de tuindorpen Jeruzalem en Terrasdorp.

2.6.1 Huidig ruimtelijk karakter

Stedenbouwkundige structuur

Oostzaan-West heeft een rechthoekige vorm waarin grondgebonden woningen in acht haakvormige hoven zijn gebouwd. De opzet met ruim opgezette hoven is vergelijkbaar met de oostelijke strook van Terrasdorp die tegelijkertijd tot stand kwam (1957).

In het hart van de buurt zijn aan elkaar geschakelde bejaardenwoningen gelegen, waar het openbare groen als het ware doorheen spoelt. De laagbouwwoningen vormen een ensemble met het verzorgingstehuis Het Twiskehuis. Aan de noordoostzijde, langs de Schutterweg staan zes rijtjes eengezinswoningen. Een woontoren markeert de noordoosthoek; de groene strook hier oostelijk van is eind jaren negentig bebouwd met woningen. De Westertocht omsingelt het gebied.

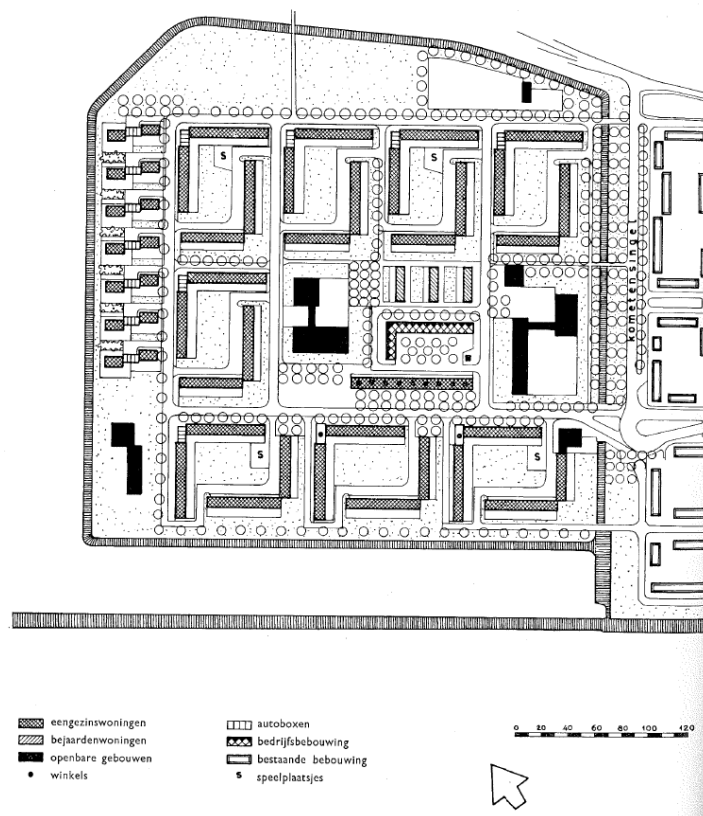

Luchtfoto van de uitbreiding Oostzaan-West, met rechts het vooroorlogse tuindorp en boven Moelnwijk, 1972 (SAA: B00000034007)

Bebouwingskarakter

De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit eengezinswoningen en ouderenwoningen in laagbouw. De eengezinswoningen (in eerste instantie duplexwoningen) uit 1957 zijn ontworpen door architect F. van Gool, in dienst bij de Gemeentelijke Woningdienst. De uit baksteen opgetrokken woningen in twee lagen onder een plat dak vormen de opmaat naar de twee jaar later gerealiseerde zaagtandwoningen ("Bluebanddorp") in de Westelijke Tuinsteden. De toename van het autogebruik heeft er toe geleid dat een deel van de woningen garageboxen heeft gekregen. Hiermee werd door SO gehoopt dat het voor de meer bemiddelden aantrekkelijk werd om een woning te huren, om zo te voldoen aan de wens van sociologen en geestelijke verzorgers een minder eenzijdige samenstelling van de bevolking te bewerkstelligen. De zes rijtjes eengezinswoningen aan de Schutterweg uit 1961 zijn uit baksteen opgetrokken onder een plat dak, met schoorstenen die een belangrijke werking hebben in het straatbeeld. Onderdeel van het initiële plan is de hoge woontoren uit 1962, iets dat voor de oorlog om allerlei redenen niet goed mogelijk zou zijn geweest, aldus C. van Eesteren in het tijdschrift *Werk in Uitvoering* uit 1958. Deze torenflat werd geprojecteerd ongeveer in de as van het Noordzeekanaal, zodat bewoners dit in de volle lengte konden afkijken.¹

Centraal in Oostzaan-West staat het drielaagse verzorgingstehuis Het Twiskehuis, ontworpen door het architectenduo J.W.H.C Pot en J.W. Pot-Keegstra. Na oplevering in 1972 ging de bouw van de eveneens door het duo ontworpen laagbouw woningen van start (1972-1976). De beiden gebouwtypen waren een specialisatie van de architecten. Ook naar ontwerp van Van Gool zijn de blokken rondom het Miraplein, met op de begane grond winkels en ruimtes voor ambachtelijke bedrijfjes en hierboven woningen. Typologisch is dit woonwerkcomplex interessant, en waarvan in de naoorlogse wijken enkele andere zijn zoals het Adriaan van Oordthof in de Westelijke Tuinsteden. Het plan voorzag verder in een kerk, speelplaatsjes voor de kleuters, een speeltuin voor de grotere kinderen en een school die er

uiteindelijk niet is gekomen.

Stedenbouwkundig plan van de uitbreiding Oostzaan-West, deels uitgevoerd (uit: tijdschrift *Werk in Uitvoering*, 1958)

¹ Hoofd Afdeling Stadsontwikkeling, *Het Tuindorp Oostzaan*, in *Werk in Uitvoering*, februari 1958

Laagbouwwoningen van architect Van Gool rondom groene hoven, met net als in vooroorlogse deel van Tuindorp Oostzaan open hoeken, maar hier zonder de doorzichten tussen de opgeknijpte bebouwing.

Woningen in twee lagen aan de Schutterweg.

Bejaardenwoningen in de Nadirstraat, jaren zeventig (SAA: 5293FO013654) en in 2017, met doorstromend groen.

Bejaardenwoningen 'Het Twiske Huis', Watermanstraat (SAA: 5293FO011903) en het woonwerkcomplex aan de Nadirstraat/Miraplein.

Groen en openbare ruimte

Net als Terrasdorp en andere AUP gebieden wordt Oostzaan-West gekenmerkt door de uitgekende inrichting van de openbare ruimte en de integraal meeontworpen groenstructuur. Ook hier werd gestreefd naar (de visuele beleving van) een doorgaande groene ruimte die in schaalniveaus verloopt van de woning via de buurt en wijk naar de stad en het ommeland, van particuliere naar gemeenschappelijke naar openbare ruimte. Oostzaan-West wordt omsingeld met blauw-groene stroken, waarbij gebruik is gemaakt van de bestaande, doorgaande waterloop de Westertocht. De groenstrook aan de Dierenriem is in later stadium bebouwd met appartementencomplexen.

2.7 Het Hogeland

In de jaren tachtig werd in het plangebied wederom uitgebreid. Ten zuidoosten van het Terrasdorp komt in de plaats van de sportvelden de wijk Het Hogeland, die wordt begrensd door de Werktuigstraat, Zijkanaal I, de Klaprozenweg en de Stenendokweg. Dit terrein ten noorden van de NDSM was lange tijd gereserveerd voor de uitbreiding van de scheepsbouw. Eind jaren zeventig, toen de uitbreiding niet meer nodig bleek wegens teruglopende scheepsbouwactiviteiten, ontwikkelde de gemeente er, in samenwerking met woningcorporaties, woningbouw. De buurt is ook bekend onder de naam de Werfbuurt, door de straatnamen die zijn ontleend aan de ambachten die men bedreef op de scheepswerf. De entree vanaf de Klaprozenweg loopt via het voormalige Kemal Atatürk terrein. Hier woonden in de jaren zestig en zeventig de Turkse gastarbeiders in houten barakken, die naar Nederland waren gehaald door de NDSM. Een gedenksteen herinnert nog aan deze geschiedenis; de barakken zijn gesloopt.

In verschillende fasen is het gebied bebouwd. De eerste woningen zijn opgeleverd in 1983-1984, de laatste in 1988-1989. Het Hogeland kent verschillende woningtypologieën, passend bij de bouwtijd waarin behoefte was aan meer variatie. De wijk is onder meer opgebouwd uit eengezinswoningen in laagbouw rondom groene hoven zoals aan de Tegenhouderstraat; gesloten bouwblokken met geschakelde laagbouw woningen in de omgeving van de Kraandrijverstraat; en vrijstaande appartementencomplexen in vier lagen aan de Kabelgaststraat. Een leefgemeenschap voor "zwakzinnigen" in laagbouw is geïntegreerd binnen de reguliere woonbebouwing. Langs de Klaprozenweg staan enkele bedrijfspanden. Verder kent Het Hogeland voorzieningen als een kinderboerderij, speel- en sportplekken waaronder een Cruijff-court. Groenstroken, waterlopen, voortuinen en boombeplanting geven de wijk een relatief groen karakter.

Woonblokken aan de Werktuigstraat, Tegenhouderstraat en Klinkerweg, 1985 (SAA: B00000036691)

Rijtjeshuizen met voortuinen en boombeplanting in de Werktuigstraat en laag- en hoogbouw aan de Strekkerweg

3 Betekenisvolle structuren, elementen en bebouwing

3.1 Cultuurhistorisch betekenisvolle elementen en structuren

Tuindorp Oostzaan maakt deel uit van het van rijkswege beschermde stadsgezicht Amsterdam Noord vanwege de belangrijke stedenbouwkundige, architectonische en cultuurhistorische betekenis. Zie ook Bijlage I met de motivatie van de selectiecommissie.

Nadere typering te beschermen waarden

- de nog gave stedenbouwkundige structuur, die bepaald wordt door een hiërarchische structuur aan de hand waarvan de verschillende stedelijke ruimtes zijn gegroepeerd.
- de samenhang tussen het tuindorp en de historische (landschappelijke) elementen zoals de waterlopen en dijkdorp Oostzaan.
- de samenhang tussen de stedenbouwkundige opzet, de architectonische uitwerking en de inrichting van de openbare ruimte.
- de uitgebalanceerde verhoudingen tussen openbare, semi- openbare en privé ruimtes, die in combinatie met de open structuur in belangrijke mate bijdragen aan het gemeenschappelijk karakter.
- de samenhangende bebouwingskarakteristieken die in de woongebieden worden gekenmerkt door bakstenen laagbouw met mansarde-, wolf- en zadeldaken en waarvan ritmische accenten zijn aangewend in de vorm van eentreepartijen, dakkapellen, en de afwisseling tussen de nokken haaks op en evenwijdig aan de straat.
- de verschillende zichtlijnen die op bijzondere wijze visueel besloten worden, bijvoorbeeld door middel van verspringende rooilijnen, bijzondere gebouwen en U-vormige hofjes.

Waarderingskaart 4 uit de Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd stadsgezicht Amsterdam Noord, RCE, 2014.

Waarderingskaart (2016) met de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten van het AUP gebied Terrasdorp.

Waarderingskaart (2016) met de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten van het AUP gebied Tuindorp Oostzaan-West.

In het plangebied zijn ook monumentale bomen, zie daarvoor http://maps.amsterdam.nl/monumentaal_groen

3.2 Cultuurhistorisch betekenisvolle bebouwing

Ordekaart (2016): de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten zijn gewaardeerd volgens de systematiek van de Welstandsortekaarten, met uitzondering van de prestedelijke bebouwing aan de Oostzanerdijsingel en de uitbreidingen vanaf de jaren tachtig.

Paars – Orde 1: De geregistreerde en beoogde rijks- en gemeentelijke monumenten

Rood – Orde 2: Monumentwaardige bouwwerken met een nadrukkelijke architectonische verbijzondering en bouwwerken met een bijzondere cultuurhistorische betekenis;

Oranje – Orde 3: Karakteristieke bouwwerken met architectonische en/of stedenbouwkundige meerwaarde;

Geel – Basisorde: Voor de periode kenmerkende bouwwerken met basiskwaliteit, of bouwwerken die door ingrijpende wijzigingen hun architectonische meerwaarde hebben verloren

Voor historische kernen en linten plus de woonwijken uit de periode 1970-1985, waartoe Het Hogeland behoort, zijn ordekaarten in de maak, maar nog niet vastgesteld. Een stadsbrede inventarisatie en selectie van monumentwaardige gebouwen is nog niet gemaakt. Een dergelijk project omvat een gemeentebrede aanpak en daar is voornamelijk nog geen sprake van. Ditzelfde geldt voor de nog recentere verdichtings- en transformatiegebieden binnen het plangebied. Het feit dat deze projecten nog niet zijn uitgevoerd, wil niet zeggen dat er geen sprake van cultuurhistorische waarden kan zijn.

4 Conclusie en advies

Resumé

Tuindorp Oostzaan is begin jaren twintig zorgvuldig ontworpen als arbeiderswoonwijk. Een laagbouwwijk van eengezinswoningen met tuinen en voorzieningen tegen een zo laag mogelijk huur. De tuindorpen in Amsterdam Noord maken onderdeel uit van een bijzondere fase in de ontwikkeling van de volkshuisvesting, een fenomeen dat Nederland internationaal op de kaart heeft gezet. Door de doordachte stedenbouwkundige opzet en daarmee samenhangende uitwerking van de architectuur en openbare ruimte met mee ontworpen groenaanleg zijn bijzondere woonwijken met herkenbare buurtjes en een hoge ruimtelijke ontwerp kwaliteit gerealiseerd. Door de besloten of juist doorgaande zichtlijnen, bijzondere doorzichten, samenhangende architectuur, kleinschalige bakstenen bebouwing, het beeldbepalende daklandschap met karakteristieke beeldbepalende kappen en groenstructuur waarbij sprake is van een subtiele overgang tussen openbare en (semi)privé buitenruimtes is de relatie van het tuindorp met de pre-stedelijke bebouwing sterk. Bovendien zorgen dit soort karakteristieken voor het typische dorpse karakter. Het plangebied grenst aan het historische gegroeide, prestedelijke bewoningslint aan de Oostzanerdijk, eveneens beschermd stadsgesicht en het dijklichaam is provinciaal monument. De kwaliteit van de bijzondere stedenbouwkundige, architectonische en cultuurhistorische waarden zijn op nationaal niveau erkend met de aanwijzing tot rijks beschermd stadsgesicht. Om die reden is het van belang om bij planontwikkeling rekening te houden met de bijzondere ruimtelijke karakteristieken en deze zorgvuldig te borgen in het bestemmingsplan.

Tuindorp Oostzaan is in loop der decennia een aantal maal uitgebreid. Al in de jaren twintig met de zuidwestelijke strook met strokenbouwbebouwing aan weerszijden van de Vegastraat. In de jaren vijftig is het uitgebreid met Terrasdorp die van het eerder deel wordt gescheiden door het naoorlogse sportpark en omliggend groen. Terrasdorp vormt met de opvallende hoeveelheid aan verkavelingstypen een belangrijke schakel in de rijk geschakeerde Amsterdamse stedenbouwkundige en volkshuisvestelijke ontwikkelingen halverwege de 20ste eeuw. Eind jaren vijftig wordt Oostzaan-West toegevoegd, waar is voortgeborduurd op de stedenbouwkundige experimenten in Terrasdorp en elders in de stad. Eengezinswoningen in haakvormige hovenverkaveling bepaald de ruimtelijke structuur. Bejaardenwoningen in laagbouw nemen tevens een belangrijke plaats in. In al deze nieuwe wijken staat het concept van laagbouwwoningen in een wijk met doorstromend en openbaar-semi-openbaar en privé geschakeld groen centraal en wordt het verder ontwikkeld. In de jaren tachtig wordt tot slot Het Hogeland gebouwd, in de zuidoosthoek.

Conclusies en aanbevelingen in relatie tot het nieuwe bestemmingsplan

Tuindorp Oostzaan / Oostzanerdijk:

Algemeen:

Het ruimtelijke en bebouwingskarakter van het tuindorp is van grote waarde. Geadviseerd wordt daarom om een conserverend bestemmingsplan op te stellen, met een dubbelbestemming die gericht is op behoud en versterking van de bijzondere van de stedenbouwkundige, architectonische en cultuurhistorische waarden. Dit zou onder meer tot uitdrukking moeten komen in het vastleggen van de straten- en pleinen, groenstructuur, waterlopen en bebouwingskarakter. Dit impliceert het precies vastleggen van rooilijnen, bebouwingsvlakken, goot- en nokhoogtes, kapvormen; het als groen bestemmen van de voor-, zij- en achtertuinen en openbaar groen (incl. de uitgegeven stukken); en het als water bestemmen van de waterlopen en waterpartijen. De overgang tussen openbaar, semi-privé en privé groen is kenmerkend voor zowel de voor- als naoorlogse tuindorpen. In het bestemmingsplan zouden de verschillende groenstructuren als zodanig vastgelegd moeten worden. Verder vraagt dit om het opnemen van voorschriften omtrent omvang en plaats van bebouwing, uitbreidings(on)mogelijkheden in de tuinen en door regels te stellen aan de erfafscheidingen met betrekking tot hoogte, karakter en mate van transparantie in relatie tot de ligging aan de openbare ruimte. Hieronder wordt daar per aspect verder op ingegaan.

Tuinen: doorzichten en groen

Uitbouwen

Om de ruimtelijke waarden van de bijzondere open structuur en de aaneenschakeling van de groene ruimtes te kunnen behouden is het cruciaal dat de tuinen die direct bijdragen aan de openbare groene belevingskwaliteit van het tuindorp zo veel mogelijk onbebouwd blijven. Geadviseerd wordt daarom om uitbouwen aan de voor- en zijkanten zijn daarom niet toe te staan. Voor de afweging van mogelijkheden van overige locaties is belangrijk dat de bestaande doorzichtlijnen vanaf de openbare ruimte tussen / achter de bouwblokken open blijven. Het gaat er niet zozeer om of vanuit een doorzichtlijn tussen bouwblokken door zicht is op een achtergevel (al dan niet met een uitbouw) van een daarachter gelegen woonblok - die zijn immers nu ook al zichtbaar. Maar het gaat erom dat de beleving van de open, groene aaneengeschaalde buitenruimtes intact blijft en niet dichtslibt dan wel overheerst wordt door verstening. Op basis van deze uitgangspunten is uitbouwen aan de achterzijde op een beperkt aantal locaties mogelijk. In die situaties geldt evengoed dat de verhouding bebouwd/onbebouwd vanaf de voorgevel tot de achterperceelsgrens en dus de hoeveelheid groenmassa van belang is voor het behoud van het *tuindorpkarakter*. Geadviseerd wordt daarom om te voorkomen dat het percentage bebouwd oppervlak groter wordt dan het percentage onbebouwd groenoppervlak. Dit kan door uitbouwen niet mogelijk te maken en eventueel een bijzondere regeling op te nemen die op het behoud van bovengenoemde is gericht. Dit kan in de praktijk dus betekenen dat in bepaalde gevallen slechts zeer ondiepe of zelfs geen uitbouwen mogelijk zijn ook ligt de beoogde locatie buiten een doorzichtlijn. Ook de kapvorm kan een beletsel vormen voor uitbouwen, zoals wanneer er sprake is van karakteristieke lage uitkragende daklijsten met een stedenbouwkundige betekenis. Een en ander dient op basis van een nadere inventarisatie in kaart gebracht te worden, waarbij dezelfde methodiek gehanteerd kan worden die het Stadsdeel met MenA voor Tuindorp Nieuwendam en Buiksloot gebruikt hebben.

Tuinkarakter en erfafscheidingen

Daarnaast is het beschermen van de groene inrichting van de tuinen belangrijk. Hierbij zou een inrichtingsprincipe gehanteerd kunnen worden waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen voor-, zij- en achtertuinten, elk met een aparte set regels. In voortuinen (die mede gezien moeten worden als onderdeel van de groenstructuur van de openbare ruimte) is een maximale hoogte van 100 cm passend voor de erfafscheidingen. In zij- en achtertuinten die direct grenzen aan de straat is een erfafscheiding met hoogte van max. 2.00 passend, bij voorkeur met een groen karakter (zie als voorbeeld de Van der Pekbuurt). Dit omdat hoge houten schuttingen in zijtuinen en de zijkanten van achtertuinten die aan de openbare weg grenzen de doorlopende groene zichtlijnen verstoren, het dorps karakter van de geschakelde buitenruimte aantasten en tot een verloederd beeld van de openbare ruimte kunnen leiden. Open hoeken die oorspronkelijk bij de openbare ruimte hoorden en die later als tuinruimte door bewoners onderhouden worden, dienen als aparte categorie aangemerkt te worden. Erfafscheidingen zijn hierin niet gewenst.

In met name het vooroorlogse deel van Tuindorp Oostzaan, bij bijvoorbeeld de poortgebouwen, is zichtbaar dat bewoners de grenzen van de voortuinen oprekken en zich stoepen en openbare plantsoenen als tuingebied of bergingslocatie toe-eigenen. Behalve dat dit de stedenbouwkundige structuur vertroebeld, leidt het in veel gevallen ook tot een verloederd straatbeeld. MenA adviseert het stadsdeel om de bestemmingen helder te regelen en nader beleid op te formuleren dat de kwaliteiten van de wijk ten goede komt. Dit geldt ook daar waar de achtertuinten grenzen aan de openbare ruimte met beeldbepalende plantsoenen. Directe betrokkenheid van de bewoners speelt daar vanzelfsprekend een belangrijke rol in. Voor alle tuinen wordt geadviseerd een maximaal verhardingspercentage op te nemen (iets wat ook de waterbergingskwaliteiten ten goede komt).

Verhardingspercentage

Voor *alle* tuinen wordt geadviseerd een maximaal verhardingspercentage op te nemen (iets wat ook de waterbergingskwaliteiten ten goede komt). Daarnaast dient voorkomen te worden dat in de voor- en zijtuinen geparkeerd kan worden.

Bergingen

De locatie voor schuren en hun oorspronkelijke omvang precies te bestemmen en regelen i.v.m. de waardevolle doorzichten en het effect daar waar ze vanuit de openbare weg waarneembaar kunnen zijn.

Openbare ruimte en beplanting

Niet alleen de locatie, maar ook keuze van de boom- en plantsoenbeplanting is relevant. Daarom adviseert MenA om speciaal beleid op de omgang met het groen te voeren en een beplantingsplan op te stellen dat past bij de ruimtelijke opzet van deze tuindorpen. Boomsoort en locatie komen voort uit een uitgekende ontwerpgedachte en het is van belang dat in de toekomst te behouden, ook wanneer eventuele herplant aan de orde is. Het verdient aanbeveling de locatie van openbare groenvakken en boomlocaties nauwgezet op de kaart aan te geven. Daarnaast is het advies om een aanlegvergunningsstelsel op te nemen gericht op het betrekken van de cultuurhistorische waarden van de groeninrichting in het geval herinrichting van de groenvoorzieningen aan de orde is (te denken valt nieuwe verhardingen ten koste van groen of nieuwe beplantingsplannen die afwijken van de oorspronkelijke opzet).

Bebouwing

Omdat de compositie en de omvang van de bouwblokken met bijzondere kapvormen, nokken, originele dakkapellen, poorten en bouwkundige accenten een belangrijke bijdrage leveren aan het monumentale karakter van de wijk, verdient het aanbeveling hier regelgeving voor op te nemen. Dit kan onder meer door een koppeling van de bouwregels danwel cultuurhistorische dubbelbestemming met de ordekaart waar accenten, symmetrie en architectuureenheden op staan aangegeven

Verder verdient het aanbeveling om de bestaande bouwvlakken en rooilijnen vast te leggen. In het geval van sloop/nieuwbouw is het relevant om de bestaande rooilijnen, kapvormen, minimale en maximale bouwhoogtes en kavelverhoudingen te handhaven.

Teneinde de cultuurhistorische waarde van individuele bebouwing te kunnen beoordelen bij geheel of gedeeltelijke sloopplannen, adviseren wij een regeling op te nemen met als strekking het behoud van de bijzondere historische waarden en dat bij een sloopvergunning niet eerder verleend kan worden dan nadat advies is verkregen van een deskundige, omtrent de vraag of de cultuurhistorische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden geschaad alsmede de eventueel te stellen voorwaarden. Wij adviseren u deze regeling op te nemen voor *alle* bebouwing in het beschermde stadsgezicht.

Het verdient aanbeveling de monumenten, inclusief de monumentale bomen, op de verbeelding aan te duiden.

Daklandschap, dakkapellen en zonne/energiepanelen

Kapvormen: Ook de continuïteit van de dakvlakken en kapvormen van de met dakpannen gedekte daken in het vooroorlogse tuindorp is een belangrijk beeldbepalend element. Daarom wordt geadviseerd deze precies vast te leggen.

Dakkapellen: De mogelijkheden voor het aanbrengen van nieuwe dakkapellen aan de straatzijdes dienen daarom zorgvuldig onderzocht te worden. Hierbij is het onder meer van belang de (on)mogelijkheden af te laten hangen van het karakter van het bouwblok en de vorm en bouwhoogte van de kap alsmede de samenhang met de architectonische eenheden. Voor kaplagen die niet als woonruimte bedoeld zijn (en dus een te lage stahoogte hebben) wordt geadviseerd geen dakkapellen toe te staan. Daar waar dakkapellen mogelijk zijn, is het belangrijk dat ze per eenheid in een vaste ritmiek, vorm, maat en locatie op het dakvlak gepositioneerd worden, zodat er een rustig en eenduidig bebouwingsbeeld blijft en voorkomen wordt dat er willekeurig ten elkaar verspringende dakkapellen in de dakvlakken komen. Dit vergt extra aandacht ten aanzien van regelgeving hieromtrent.

Voor *zonne/energiepanelen* wordt geadviseerd om de mogelijkheid voor het plaatsen van dergelijke voorzieningen op de dakvlakken die naar de openbare ruimte gekeerd tegen te gaan. Dit vanwege de bijzondere beeldbepalende kwaliteit van het daklandschap.

Terrasdorp en Tuindorp Oostzaan-West:

De wijken hebben eveneens bijzondere cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteiten die om een zorgvuldige borging in het bestemmingsplan vragen. MenA adviseert daarom als volgt.

Structuur en openbare ruimte

- de kenmerkende open verkaveling met rooilijnen en bouwhoogte vast te leggen;
- de openbare, semi- openbare en privé-groenvoorzieningen en waterstructuren als zodanig onderscheidend te bestemmen en te koppelen aan een aanlegstelsel dat gekoppeld is aan de cultuurhistorische waarden;
- Behoud en versterking van de beeldbepalende doorlopende bomenstructuur als zodanig beschermen met bijvoorbeeld een aanlegstelsel waaraan cultuurhistorische waarden gekoppeld zijn.

Betekenisvolle gebouwen en bouwwerken:

Advies: alle orde 1 en 2 panden en objecten, alsmede orde 3 panden aan een hoge stedenbouwkundige zone een cultuurhistorische dubbelbestemming geven waaraan een sloopregeling gekoppeld is die de architectonische, stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarden betreft.

Tuinen, uitbouwen, erfafscheidingen

Erfafscheidingen: De voor en achter, privé en gemeenschappelijke tuinen leveren visueel een cruciale bijdrage aan de openbare ruimte en het wijkbeeld, het is advies is daarom om regels met betrekking tot de erfafscheidingen op te nemen daar waar de tuinen aan de openbare ruimte grenzen en dat te relateren aan de regels voor uit- en (zie hieronder). Verder wordt geadviseerd om voor voortuinen en achtertuinen die grenzen aan een prominente openbare ruimte (zoals hoven en pleinen) een erfafscheiding van maximaal 100 cm toe te staan.

Uitbouwen: De tuinen dragen ook als aaneengesloten onbebouwde groene massa bij aan de kwaliteit van de wijken en het straatbeeld. Het is daarom wenselijk om het vergroten van woonruimte onder voorwaarden alleen direct aan de achtergevels toe te staan en met een vaste diepte- en hoogtemaat waarbij voldoende tuinruimte overblijft. Het advies is verder om de bijgebouwen niet vergunningsvrij toe staan anders dan binnen de contouren van de oorspronkelijke bergingen.

Overig: Daarnaast adviseert MenA om naast de regels in het bestemmingsplan beleid te ontwikkelen die samen gericht zijn op behoud en versterking van de groenstructuur. Die is immers van belang en kan worden gezien als contravorm van de bebouwing. Het vervult vanuit stedenbouwkundig perspectief een structurerende rol. Daarbij valt onder meer te denken aan de materialisering/groene karakter waarmee eigenaren privé danwel gemeenschappelijk tuinen die grenzen aan de openbare ruimte kunnen afschermen. Immers, zodra dit aan de hand van allerlei schuttingen gebeurt, leidt dat niet alleen tot een sterk verlies van de groene kwaliteit van Terrasdorp en Tuindorp Oostzaan-West, maar ook tot een verloederde wijkbeeld.

Bronnen & literatuur

Voor deze CHV is voor een belangrijk deel gebruik gemaakt van:

K. Volkers red., *Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd stadsgezicht Amsterdam Noord*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort, 2012

Aardse, H., Statema, M. 'Van licht, lucht en groen word je een 'beter' mens: Een cultuurhistorische analyse van de tuin in de Amsterdamse stedenbouw', Cultuurhistorische Verkenning Monumenten en Archeologie, Amsterdam.

Yttje Feddes, De Groene Kracht, De transformatie van de Westelijke Tuinsteden, 2011

Daarnaast zijn de volgende bronnen en literatuur geraadpleegd:

J.L. Smit, Het nieuwe sportcomplex "De Metoor" bij Tuindorp Oostzaan, in *Werk in Uitvoering*, september 1955

Hoofd Afdeling Stadsontwikkeling, *Het Tuindorp Oostzaan*, in *Werk in Uitvoering*, februari 1958

Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg, *Pracht in prefab; het Nemavo-Aireysysteem in Amsterdam*, Amsterdam, 2014

L. Platvoet, *Stappen door de Nieuwe Stad, Tochten langs de jongste woningbouw in Amsterdam Noord*, Amsterdam, 1998.

R. Meijer red., *Atlas Gordel 20-40*, Stedelijke Woningdienst, Amsterdam, 2000

AUP-waarderingskaarten, gemeente Amsterdam, 2016

Stadsarchief Amsterdam (SAA)

Archief Monumenten & Archeologie Amsterdam

Bijlage I: Motivatie beschermd stadsgezicht Amsterdam Noord

MONUMENTEN SELECTIE PROJECT AMSTERDAM-NOORD, 1850-1940

Een blik op de kaart en een excursie maken duidelijk dat de woonwijken in Amsterdam-Noord, ontstaan tussen 1910 en 1940, een in Nederland uniek uitbreidingsgebied vormen. Overigens is het bijzondere karakter, de sociaal-historische, stedenbouwkundige en architectonische betekenis van deze tuindorpen al eerder ontdekt. De kaart van het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam (AUP), 1935 markeert ongeveer het einde van de inventarisatieperiode. In de bijbehorende Nota van Toelichting wordt de uitbreiding in Noord weliswaar een "stedenbouwkundige fout" genoemd, maar de kaart en de vogelvluchtperspectieven laten zien welke grote waarde de makers van het AUP desondanks aan deze tuindorpen hechtten en hoe zorgvuldig en behoedzaam zij met deze stedenbouwkundige erfenis omgingen.

V. van Rossem schrijft in zijn studie over het Algemeen Uitbreidingsplan: Noord, zoals in beeld gebracht door het AUP, "had als stadsdeel een historisch unicum kunnen zijn, vergelijkbaar met Venetië maar veel aangenamer om in te wonen. Juist door de tijd in Noord welbewust stil te zetten, creëerden de ontwerpers een monument voor de Amsterdamse Woningdienst en de strijd van de arbeidersbeweging voor menswaardige huisvesting - niet een burgerlijk moment, een nutteloos kunstvoorwerp, maar een functioneel monument, een levende herinnering".

Geïnspireerd hierdoor en door de grondige studie van F. Smit over het verleden en de toekomst van de tuindorpen in Nederland ging de Adviescommissie op zoek naar een waardescheppend kader, naar de sociaal-culturele betekenis en de historisch gegroeide architectonische en stedenbouwkundige essentie van de jongere bouwkunst in Amsterdam-Noord, waaraan individuele gebouwen en complexen hun monumentale betekenis ontleenen.

Van begin af aan was het namelijk evident dat het aanwijzen van een huis of een groep huizen in bijvoorbeeld een wijk met ongeveer 700 vrijwel identieke panden, opgebouwd uit gestandaardiseerde elementen en bouwdelen niet tot een wenselijk en verdedigbaar resultaat zou kunnen leiden. Daartegenover zou het aanwijzen van uitzonderlijke gevallen, bijvoorbeeld een kerk in een woonwijk, te kort doen aan het typische, het karakteristieke en het juist meest beschermenswaardige.

De inventarisatie betreft in de eerste plaats de tussen 1910 en 1940 ontworpen en gebouwde tuindorpen en tuindorppachtige wijken, daarnaast gebouwen voor de industrie, overblijfselen van de prestedelijke bebouwing, civieltechnische werken en topografische bijzonderheden zoals dijken en karakteristieke landschapselementen, resultaten van dijkdoorbraken en inpolderingen.

De tuindorpen en tuindorppachtige wijken vormen de stedenbouwkundige en architectonische dominanten van Amsterdam-Noord. Een belangrijke rol bij de beleving en waardering speelt ook hun relatie met het water, het groen (parken en weilanden) de industriegebieden en de genoemde topografische bijzonderheden.

Tuindorpen ten oosten van het Noordhollandsch Kanaal

(Volewijklanden, Buiksloot, Nieuwendammerham, Nieuwendam)

- wijk rond het Spreeuwenpark, 1912-15
(H.P. Berlage, J.H.W. Leliman, J.C. van Epen en H.J.M. Walenkamp)
- wijk rond het Zwanenplein 1918-1928
(J.H.W. Leliman, J. Gratama en G. Versteeg, J.C. van Epen, J. Kuipers en A. Ingwersen)
- wijk rond Pluivierplein, 1918-27
(A.W. Weissman)
- Vogeldorp, noodwoningen rond Vogelplein, 1918
(B.T. Boeyinga ?)
- tuindorp Nieuwendam, 1924-27
(B.T. Boeyinga en J.H. Mulder i.s.m. J. Boterenbrood, J. Roodenburgh en J. Zietsma)
- tuindorp Buiksloot, Waddenweg en omgeving 1931 e.v.
(J.H. Mulder i.s.m. de Afdeling Stadsontwikkeling)

Tuindorpen ten westen van het Noordhollandsch Kanaal
(Buiksloterham, Noorder IJpolder)

- Disteldorp, noodwoningen rond Distelplein, 1918
(B.T. Boeyinga ?)
- Van der Pekbuurt, 1918-25
(J.E. van der Pek)
- tuindorp Oostzaan, 1919-23
(B.T. Boeyinga)
- uitbreiding, 1932-38, J.H. Mulder)
- wijk rond het Gentiaanplein en de Resedastraat, 1923
(G.J. Rutgers, A. van Gendt)

Bloemenbuurt

- vier blokken rond Andoornstraat, 1923
(W. Noorlander)
- een blok tussen Clematis- en Latherusstraat, 1926
(A.H. van Wamelen)
- hoekbebouwing Mosveld/Mosplein, 1930
(Th.J. Lammers)
- wijk tussen Berberis- en Azaleastraat, 1928 e.v.
(J.H. Mulder, D. Greiner e.a.)
- wijk rond Hellotroopstraat, 1928 e.v.
(Z. Gulden en M. Geldmaker)
- tuindorp Buiksloterham (Floradorp) rond het Binnenhof, 1928 e.v.
(J.H. Mulder) Het in 1945 gedeeltelijk gesloopte Binnenhof werd in 1947 door J.H. Mulder gereconstueerd)

Dit unieke complex van tuindorpen en tuindorpachtige wijken werd met uiterste consequentie tussen 1910 en 1940 uitgevoerd. De oorsprong ligt in de gemeentepolitiek van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij, die in 1919 de "tuinstadbouw" in haar gemeenteprogramma opnam. De drijvende krachten achter dit volkshuisvestingsbeleid in Amsterdam waren A. Keppler, inspecteur bij de Dienst Bouw- en Woningtoezicht en sinds 1915 directeur van de Woningdienst, J.W.C. Tellegen, directeur van de Dienst Bouw- en Woningtoezicht en sinds 1915 burgemeester van Amsterdam en F.M. Wibaut, sociaal democratisch gemeenteraadslid en sinds 1914 wethouder van volkshuisvesting. Zij werden bijgestaan door met de SDAP gelieerde architecten, zoals H.P. Berlage, J.C. van Epen en J.H.W. Lellman, en besturen van woningbouwverenigingen, met name Eigen Haard en de Algemeene Woningbouw Vereniging.

Het verhaal begint in 1910 toen er plannen voor de bouw van arbeiderswoningen in Amsterdam-Noord werden gemaakt om de vestiging van bedrijven in dat deel van de stad aantrekkelijker te maken. Keppler wilde voorkomen dat ook aan de overkant van het IJ de in Amsterdam gebruikelijke bebouwingswijze van vier woonlagen plus zolder en souterrain zou worden geïntroduceerd. Misschien had hij zich al geërgerd aan het huls Buiksloterweg 47, dat, hoewel een verdieping lager dan in Amsterdam was toegestaan, vloekend als een reus tussen de landelijke eengezinswoningen staat. Hij klom in de pen en rekende voor dat lage bebouwing en zelfs de bouw van eengezinshuizen met lage huren financieel mogelijk was.

Wibaut steunde hem in de raad. In samenwerking met Keppler toonden de woningbouwverenigingen Eigen Haard en AWV aan dat arbeiderswoningen in lage bebouwing inderdaad gerealiseerd konden worden. De eerste complexen werden ontworpen door J.H.W. Lellman aan de Zeeburgerdijk en door H.P. Berlage aan het Transvaalplein (voltooid in 1912 resp. in 1913).

In 1910 was door de gemeenteraad het besluit genomen in Noord niet hoger dan drie woonlagen plus zolder te bouwen. Ongeacht deze mogelijkheid ontwikkelden in 1912 Eigen Haard (Lellman) en de AWV (Belage) samen met Keppler plannen voor woningblokken met slechts twee woonlagen aan het Spreeuwenpark, Meeuwenlaan en Havikslaan. Deze plannen die nog vóór en tijdens de oorlog werden uitgevoerd betekenden het begin van een onomkeerbaar proces. De toegestane drie woonlagen komen voortaan slechts in uitzonderingsgevallen voor, uit financiële nood of om stedenbouwesthetische redenen. Het sociaal democratische ideaal de eengezinswoning in een tuindorp werd de norm.

In 1914 werden door de gemeenteraad twee besluiten genomen die de verdere uitbreiding in Noord zouden bepalen. Het door Tellegen opgemaakte bestemmingsplan voor Amsterdam-Noord met opvallend veel groen, parken en speelterreinen werd door de raad aanvaard en Wibaut wist, geholpen door Tellegen, de raad ervan te overtuigen dat de gemeente zelf ter bestrijding van de woningnood de bouw van goedkope woningen ter hand moest nemen. De consequentie hiervan was de oprichting van de Woningdienst met Keppler als directeur. Gesteund door burgemeester Tellegen en de wethouders Witbaut en later De Miranda, die in de gemeenteraad voor het nodige politieke draagvlak zorgden, kon Keppler met de verwerkelijking van zijn langgekoesterd ideaal beginnen. De tuindorpen in Amsterdam-Noord zijn de schepping van Keppler. Noord laat in een zeldzame volledigheid en consequentie zien hoe de Sociaal Democratie tussen 1910 en 1940 over de volkshuisvesting dacht.

Alleen in Noord, geholpen door de geïsoleerde ligging van dit stadsdeel, is zij erin geslaagd haar denkbeelden te realiseren. ~~In de andere delen is zij erin geslaagd haar denkbeelden te realiseren.~~ In de andere delen van de stad, waarvoor Keppler eveneens tuinstadachtige uitbreidingen had gepland waren de omstandigheden ongunstiger waardoor hij zijn plannen niet ten uitvoer kon brengen. Ook dit maakt Kepplers Amsterdam-Noord tot een uniek stadsdeel.

Met het bovenstaande is naar de mening van de Adviescommissie de kern van de monumentale waarde van de jongere bouwkunst in Amsterdam-Noord aangeduid.

Naast de sociaal-culturele en sociaal-politieke betekenis van de tuindorpen spelen uiteraard ook hun stedenbouwkundige en architectonische waarden een grote rol alsmede hun relaties met de prestedelijke bebouwing en de historisch belangrijke landschappelijke elementen.

De tuindorpen en tuindorpachtige wijken vallen in drie groepen uiteen:

gemeentewoningen, noodwoningencomplexen en verenigingsgebouw.

De door woningbouwverenigingen gerealiseerde wijken zetten het stedenbouwkundige werk van Berlage voort. Gesloten bouwblokken bepalen het beeld.

Alleen daar waar ongunstige plattegronden dreigden te ontstaan zijn de koppen van de blokken of de hoekpercelen onbebouwd gebleven. Meestal bevatten de blokken op de tweede laag een bovenwoning, waardoor ongeveer de helft van de bewoners over geen tuin beschikt en alleen zicht heeft op de groene idylle. Karakteristiek voor de tuindorpen zijn ook de voorzieningen en hun specifieke plaats: winkels, onderhouds- of exploitatieruimten, verenigingsruimten (b.v. voor Ons Huis), een bibliotheek zoals die in tuindorp Oostzaan of de dokters- en middenstandswoningen (o.a. voor onderwijzend personeel) aldaar.

Het stratenplan van deze wijken wordt gekenmerkt door symmetrische groeperingen, aswerkingen, vaak met een hoger opgaand architectonisch accent in de as, afgewisseld met asymmetrisch geknikte straten en visueel gesloten pleinen: de inwendige hoeken van de pleinen zijn meestal gesloten. De beeldwerking van straat- en pleinruimte staat voorop. Het tuindorpkarakter wordt verkregen door in het algemeen lage bebouwing, door voor- en achtertuinen, beplanting met bomen en heesters, groene ruimten en verhoudingsgewijs royale straatprofielen. De Van der Pekbuurt, die als een geheel nieuw tuindorp door de gemeente is gerealiseerd, zet deze traditie voort, maar is opener van karakter door de betrekkelijk weldse pleinruimten en omdat het bouwblok vaker doorbroken is waardoor de groene binnenterreinen sterker spreken.

De door de Woningdienst ontworpen tuindorpen, met name Nieuwendam en Oostzaan, maar ook, hoewel in mindere mate, de noodwoningen complexen Disteldorp en Vogeldorp geven een volstrekt ander beeld te zien. De bebouwing bestaat voornamelijk uit eengezinshuizen met tuin; de straten zijn van voortuinen en/of boombeplanting voorzien. De groene straten, pleinen en binnenterreinen vloeien ruimtelijk in elkaar zonder echter hun bijzonder karakter te verliezen. Hierdoor wordt het dorpsachtige karakter versterkt.

Ondanks de hoge mate van standaardisering is van eentonigheid geen sprake.

Integendeel, standaardisatie bindt de dorpen tot een krachtige visuele eenheid, terwijl het stedenbouwkundig plan en de architectonische detaillering voor afwisseling en verscheidenheid zorgen.

Openheid komt in de plaats van het gesloten beeld. De ruimte is hiërarchisch-geometrisch geleed waardoor de openheid nooit grenzeloos wordt maar, afhankelijk van de plaats van de betreffende ruimte binnen de hiërarchie, in meerdere of mindere mate intiem blijft. Oostzaan en Nieuwendam zijn in dit opzicht twee variaties op een thema. Bij Oostzaan waren de mogelijkheden overigens beperkter omdat de verkaveling, vanwege de gekozen funderingsmethode op betonplaten, de noordoost-zuidwest lopende poldersloten moest volgen. Desondanks zijn Oostzaan maar vooral Nieuwendam tuindorpen van het hoogste stedenbouwkundige niveau geworden; het laatste heeft bovendien tijdens de detaillering van het plan nog aan kwaliteit gewonnen.

Een spectaculair contrast wordt gevormd door de reeks monumentale ruimten (Purmerplein, Purmerweg enz.) en de schilderachtige woonstraten en woonhoven. Van bijzondere allure is de Beemsterstraat die in het bebouwingsplan nauwelijks als zodanig van zich doet spreken, maar die in werkelijkheid het tuindorp visueel dwars doorsnijdt; zij verbindt bovendien het tuindorp op een zeer gevoelige wijze met het dijkdorp Nieuwendam en sluit anderzijds aan op de weg naar Zunderdorp.

Het bovenstaande geldt mutatis mutandis ook voor het tuindorp Oostzaan dat bovendien een toegevoegde waarde verkrijgt door de latere, in 1931 door Van Eesteren ontworpen zuidwestelijke uitbreiding dat met een schitterend park en waterpartij is afgesloten van de Cornelis Douwesweg. Kortom, in Keppelers Amsterdam-Noord zijn drie perioden uit de geschiedenis van de moderne stedenbouw en volkshuisvesting op het hoogste niveau vertegenwoordigd.

Relatie van de tuindorpen met het landschap

De bebouwing tussen Buiksloterdijk en Floradorp laat zien hoe belangrijk de directe omgeving voor de dorpen zelf is. Een aantasting van de omgeving vermindert meteen de belevingswaarde van de fraai vormgegeven dorpsranden.

Tuindorp Oostzaan: oude zeedijk (voormalige gemeentegrens) vormt de noordelijke begrenzing; samenhang met de oudere dijkbebouwing tot aan Kadoelen; het water voor de Oostzanerdijk en de Landsmeerderdijk geeft nog een impressie van de toestand voor de totstandkoming van de NoorderYpolder.

Bloemenbuurt: relatie met Florapark langs Wingerdweg;

Disteldorp/Van der Pekbuurt: zeer aantrekkelijke ligging aan het Buiksloterkanaal, het westelijke Johan van Hasseltkanaal en de groenstrook ten westen van het N.H. Kanaal;

Buiksloterdijk: zeer fraai uitzicht op het Florapark en het park aan de oostzijde van het Noordhollandsch Kanaal;

Vogelbuurt: wisselwerking tussen de randbebouwing aan de westzijde en het restant van het park van Tellegen;

Tuindorp Buiksloot: de omtrek van het dorp wordt bepaald door de voormalige ringsloot van de Buikslotermeerpolder en de twee oude zeedijken; de Leeuwarderweg is het laatste stuk van de oude Buiksloterdijk; fraaie wisselwerking tussen het restant van het park en de dijkhuisjes; de overgang naar het eigenlijke tuindorp achter de dijk is goed vormgegeven;

Tuindorp Nieuwendam: uitzicht op Vliegenbos en Zijlkanaal met haven en bedrijven vanuit het sluisencomplex is zeer boeiend evenals het uitzicht vanaf de randen van het Vliegenbos over het water op de bebouwing aan de dijk;

relatie van het tuindorp met de bebouwing aan de Nieuwendammerdijk met name de Beemsterstraat en de Nieuwendammerstraat; buitengewoon fraaie afronding van de oostrand van het tuindorp met uitzicht op de Schellingwouder Breek; zeer goed vormgegeven overgang van de noordrand van het tuindorp naar de latere uitbreiding; prachtig uitzicht vanaf de Nieuwendammerdijk over het weiland, het Industrierrein, het IJ en op het KNSM/Java-eiland; Bijzondere aandacht verdienen het Sixhavencomplex in relatie met het zuidelijke deel van de Vogelbuurt, het weiland ten zuiden van tuindorp Nieuwendam en ten oosten van het Vliegenbos, de nog bestaande parkstroken, de Schellingwouder Breek en de bebouwing aan de Buiksloterweg met haventje en pad naar de sluisen over het schiereiland.

Advies

Het Amsterdam-Noord van Keppler, zoals hierboven beschreven, is in sociaal-cultureel, stedenbouwkundig en architectonisch opzicht te beschouwen als een monument van nationaal belang. Het verdient bescherming op het hoogste niveau. Gezien de uitgestrektheid van het gebied en het grote aantal waardevolle wijken, complexen en gebouwen zal hiervoor waarschijnlijk een nieuw Instrumentarium ontwikkeld moeten worden, te denken valt aan: integraal beheersplan, volledige integratie monumentenzorg, ruimtelijke ordening en grondexploitatie, beeldkwaliteitsplan, conserverend bestemmingsplan en verscherpt welstandstoezicht.

Vooruitlopend hierop adviseert de Commissie de tuindorpen Oostzaan inclusief de uitbreiding, Nieuwendam inclusief Schellingwouder Breek en dijkbebouwing, Vogeldorp tussen Spreeuwenpark en Johan van Hasseltweg, en de Bloemenbuurt tussen Mosveld en Azaleastraat tot beschermd stadsgezicht (Rijk en/of Gemeente) aan te wijzen.

Zolang hierover geen intentie is uitgesproken of een besluit is genomen acht de Commissie het niet zinvol te adviseren over de plaatsing van individuele gebouwen resp. complexen op de gemeentelijke monumentenlijst.

Bovendien zijn de in het kader van het MIP gemaakte beschrijvingen ontoereikend en onvolledig.

Gehele wijken zijn uit tijdsgebrek niet onderzocht.

Voor de noodzakelijke aanvullingen (kwalitatief en kwantitatief) dient alsnog menskracht ter beschikking te worden gesteld.

Prof. Dr. M. Bock (voorzitter Adviescommissie MSP Amsterdam-Noord).

Advies Begeleidingscommissie MSP Amsterdam – Noord, 10 januari 1995

Colofon

Datum: 14 maart 2017, actualisatie januari 2020
Status: concept
Redactie: Hester Aardse
Tekst: Victorien Koningsberger

© Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2020
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

De kennis uit deze uitgave mag door derden gebruikt worden voor niet-commerciële doeleinden mits van bronvermelding sprake is. Bij vermenigvuldiging op enigerlei wijze voor commerciële doeleinden voorafgaande schriftelijke toestemming van M&A nodig. M&A aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek. M&A doet zelf altijd haar uiterste best rechthebbende te vermelden en waar nodig om toestemming voor gebruik te vragen. Mocht u van mening zijn dat uw copyright geschaad is dan verzoeken we contact met ons op te nemen.